

ВСТУП

Війна в Україні розпочалась у квітні 2014 року, а від 24 лютого 2022 року триває масштабна агресія росії проти України. Попри численні факти участі збройних сил сусідньої держави та докази причетності росії до війни, офіційно росія не визнавала факту свого вторгнення в Україну, тому з українського боку до 24 лютого 2022 року війна розглядалася як неоголошена.

Обґрунтування актуальності теми дослідження. Дана тема розглядає проблеми забезпечення національної (державної) безпеки, вони є однією із найважливіших та нагальних завдань у сучасних умовах масштабної агресії росії проти України. Зростання числа загроз та викликів національній безпеці ставить питання ефективності державних механізмів та правових інструментів для захисту інтересів країни.

Актуальність досліджуваного питання обумовлена необхідністю комплексного підходу і адаптації систем безпеки до нових викликів. Сучасна Україна перебуває в умовах тривалої агресії та зовнішнього тиску, що вимагає перегляду підходів до безпеки. Вірне розмежування понять допомагає уникнути дублювання функцій державних органів і забезпечити ефективний захист держави та громадян. Підвищення рівня правової освіти сприяє зміцненню національної безпеки. *Основні протиріччя* у сфері забезпечення національної безпеки України є важливими факторами, що визначають ефективність цієї сфери.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилось в рамках наукової роботи відповідно до навчального плану спеціальності 251 «Забезпечення державної безпеки» в Київському інституті Національної гвардії України.

Метою: Даної магістерської роботи полягає в проведенні теоретико-правового аналізу системи забезпечення національної (державної) безпеки з метою визначення її сучасних викликів та проблем. В контексті глобальних змін у політичній, економічній та інформаційній сферах, актуальність розгляду цієї проблеми стає надзвичайно важливою для розуміння та подолання потенційних небезпек.

Завдання роботи: Аналіз концептуальних підходів до розуміння та визначення поняття "національна (державна) безпека".

1. Вивчення правового забезпечення національної (державної) безпеки на різних рівнях – конституційному, законодавчому та адміністративному.

2. Аналіз міжнародно-правових аспектів та міждержавного співробітництва у сфері забезпечення безпеки.

3. Визначення сучасних викликів та загроз національній (державній) безпеці з урахуванням технологічних, економічних та соціокультурних змін в умовах масштабної агресії проти України.

Результати дослідження: дозволять розробити рекомендації щодо подальшого вдосконалення системи забезпечення національної (державної) безпеки в контексті сучасних викликів та забезпечити підґрунтя для подальших наукових досліджень у цій області.

Об'єктом дослідження є система забезпечення національної та державної безпеки України як багатогранний механізм, що забезпечує захист суверенітету, територіальної цілісності, прав і свобод громадян у контексті сучасних викликів та загроз.

Предметом дослідження є взаємозв'язок і відмінності між поняттями "національна безпека" та "державна безпека", їхні теоретичні основи, правові аспекти, функціональне наповнення, а також вплив цих концепцій на формування політики безпеки в Україні.

Значення роботи:

Поліпшення ефективності заходів безпеки: Результати дослідження нададуть базу для оцінки та подальшого вдосконалення державних стратегій та заходів забезпечення безпеки.

Сприяння розробці нових правових інструментів: Аналіз правового забезпечення національної безпеки дозволить ідентифікувати прогалини та потреби у створенні нових нормативно-правових актів.

Створення наукового підґрунтя для подальших досліджень: Робота сприятиме розвитку наукового підходу до вивчення питань національної безпеки та стане основою для подальших наукових досліджень у цій області.

Отже, дана магістерська робота не лише висвітлить поточний стан системи забезпечення національної (державної) безпеки, а й надасть конкретні рекомендації для подолання існуючих викликів та покращення загального стану безпеки країни.

Ці основні завдання магістерської роботи мають на меті теоретико-правовий аналіз та вивчення проблем забезпечення національної (державної) безпеки сьогодення. Кожен розділ спрямований на систематичне вивчення ключових аспектів теми та формулювання обґрунтованих висновків.

Загальна мета магістерської роботи - це висвітлення та систематизація теоретичних та правових аспектів національної (державної) безпеки з метою надання обґрунтованих рекомендацій для покращення системи забезпечення безпеки країни в сучасних умовах.

Розмитість термінології: Визначення понять, таких як «національна безпека», «загроза», «тероризм» часто є неясними або різними в контексті різних законодавчих актів чи органів влади, що створює труднощі для ефективного застосування законів та стратегій.

Дублювання функцій органів влади: Є випадки, коли кілька органів державної влади здійснюють схожі функції, що може призводити до неефективного використання ресурсів, конфліктів та недоцільної конкуренції між органами.

Ідеологічна спадщина: Політичні та ідеологічні розбіжності, що збереглися з радянських часів, можуть гальмувати процеси модернізації та реформ у галузі національної безпеки, особливо в контексті необхідності інтеграції з європейськими та міжнародними стандартами.

Правова невизначеність: Певні прогалини в законодавстві або суперечності між різними правовими актами створюють правову невизначеність і ускладнюють виконання завдань у сфері національної безпеки. Вони можуть призвести до неузгодженості дій між різними органами.

Внутрішні проблеми: Відсутність єдності в суспільстві, соціально-економічні труднощі та нестабільність в окремих регіонах країни можуть створювати додаткові загрози для національної безпеки.

Геополітичні виклики: Перебування України на перехресті різних геополітичних впливів, зокрема відносин із росією, ЄС та НАТО, а також конфлікти на сході країни, значно ускладнюють формулювання стратегії національної безпеки.

Недостатнє фінансування: Залишаючись однією з найбільших проблем, низький рівень фінансування потребує розвитку інфраструктури безпеки, підтримки та вдосконалення військових сил, а також технологічних інновацій, необхідних для ефективного захисту держави.

Низький рівень інноваційності: Недостатня увага до наукових досліджень, інновацій та новітніх технологій може ставити під загрозу здатність держави ефективно реагувати на нові загрози та розвивати конкурентоспроможні системи безпеки.

Методи дослідження, які застосували для аналізу:

Аналіз документів: законодавчих актів, наукових праць та інших джерел, для глибшого розуміння концепції державної та національної безпеки.

Системний підхід у вивченні питань національної та державної безпеки як взаємопов'язаних елементів єдиної системи, що спрямована на захист інтересів держави, суспільства та особистості.

Порівняльний аналіз понятійного апарату, завдань, функцій та засобів забезпечення національної та державної безпеки для визначення відмінностей і спільних рис.

Критичний аналіз практичної цінності та відповідності сучасним викликам безпеки рекомендацій, що ґрунтуються на висновках, отриманих при проведенні дослідження

Історичний метод вивчення еволюції розуміння національної та державної безпеки, а також змін у нормативно-правовій базі України.

Прогностичний метод оцінки можливих сценаріїв розвитку системи національної та державної безпеки України з урахуванням рекомендацій даного дослідження

Метод класифікації та узагальнення – виокремлення та систематизація основних компонентів системи безпеки.

Структура роботи. Обумовлена метою дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновок, списку використаних джерел.

Повний обсяг кваліфікаційної роботи становить 109 сторінок, з яких основна частина – 98 сторінок. Список використаної літератури містить 62 найменування і займає 7 сторінок.

Апробація результатів роботи.

Тези доповіді:

1. Павленко Владислав. Проблеми правового забезпечення ефективності військових формувань і правоохоронних органів у сфері державної безпеки під час дії воєнного стану // Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки: матеріали II Всеукраїнської науково-

практичної конференції (25 жовтня 2024 року, Київський інститут Національної гвардії України). – Київ: КІНГУ, 2024. – С. 413.

2. Павленко Владислав. Законодавчі та правові механізми забезпечення кібербезпеки та військової юстиції в умовах гібридних загроз // Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2024 року, Київський інститут Національної гвардії України). – Київ: КІНГУ, 2024. – С. 409.

3. Павленко В.Ю. Стратегічні виклики та перспективи національної безпеки: пошук ефективних рішень у сфері захисту національних інтересів // Актуальні питання забезпечення безпекового середовища в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2024 року, Державний науково-дослідний інститут МВС України). – Київ: ДНДІ МВС України, 2024. – С. 226.

4. Павленко В. Соціальний захист населення та військовослужбовців під час дії правового режиму воєнного стану // Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень. Програма міжнародної наукової конференції (Київ, 23 квітня 2024 р.). Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024 р.

5. Павленко В. Ю. Теоретико-правовий аналіз забезпечення національної (державної) безпеки // Сучасні наукові тенденції в роботах молодих вчених: матеріали II науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2024 р.). Київ: Київський інститут Національної гвардії України, 2024. С. 122.

6. Павленко В. Ю. Протидія дезінформації в професійній мовній комунікації в умовах інформаційної війни // Проблеми ефективності професійної мовної комунікації в умовах інформаційної агресії: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Київ, 26 квітня 2024 р.). Київ: Київський інститут Національної гвардії України, 2024. С. 105.

Розділ 1. ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ПОНЯТЬ НАЦІОНАЛЬНА (ДЕРЖАВНА) БЕЗПЕКА

1.1. Етапи еволюції поняття "національна безпека"

Для сучасних держав питання НБ та механізмів її забезпечення є одними з ключових. Складна міжнародна ситуація, відкриті й латентні збройні конфлікти, поширення міжнародного тероризму та загрози інтересам громадян, суспільства і держави вимагають розробки ефективних заходів для захисту національних інтересів. Теорія і практика, пов'язані з НБ, потребують системного та комплексного підходу, який включає загальнотеоретичні дослідження, досягнення галузевих наук і практичні потреби для забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави. Ці питання набувають додаткової актуальності через збільшення та зміну видів безпеки, появу нових загроз і викликів, а також динамічні зміни у світовому геополітичному просторі. Сучасний світ характеризується інтенсифікацією транснаціональних процесів у матеріальній та духовній сферах суспільного буття. За таких умов все більшу увагу привертають глобальні проблеми, що стосуються людства в цілому і кожної держави зокрема, концентруючи протиріччя суспільного розвитку.

Світ переходить до поліцентричності, що супроводжується загостренням економічних, геополітичних, етноконфесійних, демографічних та інших протиріч між центрами сили й світовою цивілізацією. Зберігається тенденція вирішення протиріч із застосуванням військової сили, що не сприяє гармонізації соціального буття у світовому масштабі, особливо на сході України, на Близькому Сході, на Балканах і в окремих регіонах СНД.

Національна (державна) безпека є критично важливою для стабільності, Розвитку та виживання будь-якої країни в умовах сучасного світу. Терористичні загрози, масштабна агресія проти України, кібератаки, пандемії та інші виклики створюють складний та змінний контекст для забезпечення безпеки. Таким чином, дослідження актуальних аспектів системи забезпечення національної (державної) безпеки дозволить не лише виявити існуючі проблеми, а й розробити стратегії відповіді на сучасні та майбутні виклики.

Становлення України як демократичної, миролюбної і незалежної держави нероздільно пов'язане з її НБ. Згідно чинного законодавства НБ України це - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Де національні інтереси України - життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян; [1]

У період формування України як незалежної держави НБ стала ключовим фактором її становлення. Оскільки країна оголосила про свою незалежність лише у 1991 році, питання НБ стало відносно новим. Раніше в історії це питання не мало актуальності. Зараз формування НБ розглядається як ключовий фактор розвитку України. Після більш ніж 30 років самостійності країна продовжує визначати своє розуміння безпеки, зіткнувшись з різноманітними викликами в сферах, таких як людські ресурси, територія, інформація та економіка. Одним з головних завдань є відновлення та підвищення стабільності країни, а також її інтеграція в європейський, економічний та оборонний простір. Для досягнення цих цілей потрібно провести глибокий внутрішній аналіз та самовдосконалення. Варто розглядати процес забезпечення НБ України у двох періодах: до 2014 року (період імітації діяльності) та після 2014 року (період суттєвих змін). На

першому етапі акцент був зроблений на імітацію радянських підходів у формуванні структур безпеки, імітації військової діяльності та розвитку військових структур країни. Проте, починаючи з 2014 року, система безпеки не витримала російської агресії, що призвело до втрат території. Наступний етап характеризується активною участю громадянського суспільства у рішенні питань безпеки, створенням добровольчих формувань, формуванням місцевої самооборони та іншими активними заходами з боку громадськості. В Україні відбулося суттєве переосмислення підходів до НБ, де ключова роль відведена сектору безпеки та оборони, що включає в себе державні органи, військові структури та громадянське суспільство. У сучасній Україні, яка намагається перетворитися на демократичну державу, спостерігається перехід від авторитарних підходів до децентралізації в сфері НБ. Тепер НБ розглядається не лише як стан захищеності національних інтересів, але й як захист національних цінностей, ініційований громадянським суспільством.

В Україні теорія та практика НБ постійно розвиваються. Державні органи активно вивчають методологічні, інституційні та управлінські аспекти забезпечення безпеки та обороноздатності. Ці підходи закріплені в основних законодавчих актах країни, зокрема в Конституції України.

Статті Конституції, такі як ст. 92, 106, 107 і 116, явно визначають ролі і відповідальність: Президента, РНБОУ та КМУ у забезпеченні НБ. Постанова ВРУ "Про Концепцію національної безпеки України" стала ключовим документом, який визначив основні принципи, напрямки та загрози НБ країни.

Ця Концепція визначає НБ як стан захищеності "життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави" від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також як необхідність "збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей". Проте, слід зауважити, що конкретний перелік цих "життєво важливих інтересів" не було чітко визначено в документах.

Словосполучення „життєво важливі інтереси особи” взагалі містять

надмірний потенціал суб'єктивності, який може вбирати в себе як про-, так й антидержавні мотиви, оцінки, переконання, символи, напрями практичної діяльності. На практиці для осіб, причетних до діяльності у сфері НБ, їх завдання визначалися варіативним підходом, який зацікавленими сторонами особливо не критикувався: НБ – це стан захищеності національних інтересів. Останні в дещо спрощеному варіанті (пріоритетні національні інтереси, пріоритети національних інтересів, життєво важливі національні інтереси, фундаментальні національні інтереси тощо) присутні в національному законодавстві починаючи з 1990-х років.[2]

Сучасна система НБ в Україні виникла як відгук на основну потребу людей у захисті після отримання незалежності та розвалу Радянського Союзу. У цей перехідний період українське суспільство стикалося з численними викликами, сповненими політичної нестабільності, формуванням нових демократичних традицій та реформуванням системи державного управління.

Для будь-якої незалежної держави, захист національних інтересів є фундаментальною умовою для її самозбереження та прогресивного розвитку. У контексті України, з її "хиткою" демократією, неуспішним досвідом захисту національних інтересів та відсутністю стабільності в політичній сфері, проблеми НБ стають не лише ключовими, але й критично важливими. Забезпечення НБ в Україні є вирішальною умовою для позитивної історичної перспективи та стабільного розвитку країни в умовах сучасної міжнародної ситуації та внутрішніх викликів. В умовах загострення воєнно-політичної обстановки, більше того – зовнішньої агресії, що триває, Україна не може залишитися осторонь усіх процесів, що загрожують її національним інтересам [3]

Поняття «НБ» є неодмінним атрибутом воєннополітичних концепцій широкого масштабу, аналітичних і прогнозних розробок довгострокового плану. Національні інтереси - це усвідомлена інтегрована система потреб у благополучному існуванні, відтворенні й розвитку людини, суспільства та

держави. Національні інтереси відображають фундаментальні цінності, прагнення та потреби народу України. На основі національних інтересів з урахуванням конкретно-історичних внутрішніх обставин і зовнішніх чинників формуються політичні цілі й завдання держави щодо забезпечення її НБ. Політика держави завжди спрямована на найбільш повну реалізацію національних інтересів. [4 с. 6]

Важливими етапами становлення ефективної системи національної безпеки України стали законодавчі ініціативи, закріплені в Конституції України. Зокрема, стаття 107 визначила Раду національної безпеки і оборони України (РНБОУ) як ключовий координаційний орган з питань національної безпеки, який діє під контролем президента. Також Верховна Рада України (ВРУ) ухвалила Концепцію національної безпеки та Закон «Про Раду національної безпеки і оборони України», що підтвердило важливу роль РНБОУ у забезпеченні національних інтересів.

Цей конституційний статус РНБОУ не тільки узаконив його роль у Системі національної безпеки (НБ) не лише гарантує стабільність та цілісність країни, але й сприяє подальшому розвитку нормативної бази, необхідної для ефективного захисту і реалізації ключових національних інтересів.

Національні інтереси України можуть опинитися під загрозою внаслідок дій політичних, військових чи природних чинників, а також через вплив соціальних, економічних та інших аспектів. Ці загрози здатні суттєво впливати на життєдіяльність суспільства та національну безпеку країни, вимагаючи додаткових зусиль, ресурсів та мобілізації для захисту державності, а також збереження національної і культурної ідентичності.

Загрози можуть виникати з різних джерел, бути різного рівня інтенсивності і охоплювати різні сфери національних інтересів. Їхній вплив часто є деструктивним і може проходити кілька стадій: від зародження до ескалації.

Для ефективної протидії цим викликам необхідно здійснювати постійний моніторинг і розробляти стратегічні заходи, спрямовані на нейтралізацію потенційних ризиків з мінімальними втратами. Стан національної безпеки, у свою чергу, відображає рівень захищеності країни від цих загроз та її здатність реагувати на них у різних сферах стратегічних інтересів країни в умовах їхньої реалізації. Цей показник дає узагальнену картину щодо пріоритетів національних інтересів та ступеня небезпеки, яку представляють існуючі загрози.

Отже, рівень національної безпеки (НБ) є комплексним інтегральним показником, який відображає ефективність застосування заходів для нейтралізації загроз у різних сферах суспільного життя країни. Він демонструє здатність держави забезпечувати захист своїх національних інтересів, реагувати на виклики та мінімізувати ризики.

Стратегія НБ являє собою теорію та практику планування і досягнення необхідного рівня безпеки. Це включає використання всіх компонентів потенціалу країни — політичних, економічних, військових, демографічних, ресурсних, психологічних, інформаційних та інших — на всіх етапах її функціонування та за будь-яких умов. Це теорія та практика планування для досягнення необхідного рівня НБ з використанням усіх компонентів (політичних, економічних, військових, демографічних, ресурсних, психологічних, інформаційних тощо) потенціалу країни на всіх етапах і за будь-яких умов її функціонування [3 с 7-8]

Країна росія залишається основним джерелом загроз для України. Навіть після війни очікування зміни агресивної політики росії є нереалістичним. Вона може намагатися компенсувати свої збитки шляхом анексії нових територій України та використовувати переселенців як інструмент тиску.

НБ України залежить від ефективності системи управління та координації. Роль РНБОУ у законодавчому та стратегічному плануванні стає важливою для захисту національних інтересів.

Міжнародні організації, такі як Рада Безпеки ООН, Червоний Хрест, ЮНІСЕФ, ОБСЄ та МАГАТЕ, та ін., під час конфлікту в Україні виявилися недовіреними. Є потреба в їхньому реформуванні для більш ефективної ролі в глобальній безпеці.

Загрози, такі як використання зброї масового ураження, тероризм, міжнародна злочинність та нелегальна міграція, залишаються актуальними та потребують розробки нових стратегій і підходів до забезпечення безпеки в умовах сучасного геополітичного контексту. Імовірність ядерної війни між двома державами може виникнути через феномен «динаміки взаємної тривоги», навіть якщо жодна зі сторін не планувала чи не бажала ініціювати конфлікт. У такій ситуації обидва уряди прагнуть уникнути ядерної війни, але кожен побоюється, що інший може завдати першого удару, вважаючи це менш руйнівним, ніж другий. За словами Шеллінга, якщо війна виглядає неминучою, а попереджувальний удар є вигіднішим варіантом, кожна держава може підвищити рівень ядерної готовності для стримування. Однак ці дії можуть також викликати побоювання, що протилежна сторона готується до несподіваного нападу. Оригінальна модель Шеллінга включала стан, який ставив додаткові (потенційно менш надійні) системи попередження в стан готовності, оскільки страх раптового нападу зростає. Це зменшить ризик помилкового підтвердження того, що атака не запускається (помилково негативний результат), але збільшить ймовірність помилкового попередження про атаку (хибно позитивний результат).[5]

Після війни в Україні можливе формування нових воєнних та політичних союзів для підвищення безпеки, що може стимулювати модернізацію системи міжнародної безпеки. Однак реформи у цій сфері

будуть складними через недоліки управління в міжнародних організаціях, таких як ООН.

Військова агресія росії проти України дестабілізує світову економіку, порушуючи ланцюги постачання та підвищуючи ціни. Відновлення України потребуватиме значних зусиль, попри міжнародну підтримку та можливі компенсації.

*КЛЮЧОВІ НАПРЯМИ МОЖЛИВОЇ ПОЛІТИКИ НБ УКРАЇНИ ПІСЛЯ
ЗАКІНЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ :*

посилення оборонної та безпекової сфери: розширення міжнародного співробітництва, стимулювання економічного відновлення, реформування державного управління.

розширення пошуку зовнішніх гарантій: активізація партнерств у сфері безпеки, економіки та інновацій через дипломатію та взаємовізити.

стимулювання розвитку: економічна диверсифікація, підтримка малого бізнесу, інфраструктурні проекти та реформа управління.

формування системи стійкості: кризове планування, екологічна та кібербезпека, розвиток соціальної резистентності.

Також слід не забувати, що ефективність реформ залежить від єдності влади, участі громадськості та міжнародної співпраці. Завершення розпочатих реформ потребує моніторингу їх ефективності, адаптації до нових умов та стабільного фінансування.

Україні слід зміцнювати власні спроможності та брати участь у міжнародних безпекових альянсах, забезпечуючи НБ через збалансовану державну політику, орієнтовану на всі сфери суспільства.

1.2. Зміна та розвиток терміну "державна безпека" в історичному контексті

У кінці ХХ століття поняття "національна безпека" (НБ) витіснило термін "державна безпека" (ДБ) через асоціацію останнього із соціалістичним ладом. Це призвело до переосмислення політико-правових питань, але також створило ризик розмиття ролі спецслужб та наділення їх невластивими функціями.

Термін "НБ" в англійськомовних країнах є універсальним завдяки багатозначності слова "nation", яке може означати як націю, так і країну. Це відповідає принципу, де одна нація є однією країною, що робить термін актуальним для західних держав.

Отже, хоча НБ може відображати більш широкий підхід до питань безпеки, важливо зберегти чіткість і різницю між поняттями, щоб уникнути розмиття функцій та відповідальності спецслужб держави. Тому в англійськомовних державах термін «national security» вкрай зручний для позначення захищеності сукупного інтересу нації (держави) та її громадян. Так, на сучасному етапі суспільного розвитку США під національною безпекою розуміється діяльність держави, спрямована на використання всіх компонентів державної влади для захисту і просування національних інтересів [6]. Українська державна політика та законодавство, запозичивши англійськомовний термін «національна безпека», надали йому ширшого значення, включивши не лише державну безпеку, але й безпеку особистості та суспільства. Водночас у юридичній енциклопедичній літературі поняття «державна безпека» відсутнє.

Натомість згідно закону України «Про національну безпеку України» ДБ - це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих

національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. [7]

Неправильне розуміння загроз НБ може призвести до війн, територіальних втрат та соціальних криз. Перебільшення загроз може бути використане для політичних ігор і погрожувати ДБ. ДБ є основою для захисту прав людини, а НБ включає захист інтересів особи, суспільства та держави. Вивчення поняття "ДБ" ключове для розуміння системи НБ.

З поширенням поняття «національна безпека» поняття «державна безпека» стало визначатися як «стан, при якому державі не загрожує небезпека, і якого домагаються найвищі органи влади за допомогою діючих в цих цілях спеціальних державних органів, а також всього населення». Необхідно відзначити, що, якщо раніше безпека розглядалася насамперед стосовно держави та суспільства, то в даний час безпека розглядається як «НБ» у відношенні до особистості, суспільства і держави. Відмінною рисою поняття «ДБ» є відсутність згадки про забезпечення безпеки особистості. В силу цього поняття НБ є більш змістовним, бо пов'язує безпеку не лише з державою, але і з нацією в цілому. Так, А. Герасимов розглядає НБ як симбіоз державної і громадської безпеки, де ДБ виступає засобом, а громадська – метою визначення та захисту життєво важливих інтересів громадян [6].

У сучасній Україні акцент зроблений на НБ як основі для розуміння ДБ. Безпека України має три компоненти: державна, суспільна та особистісна. Термін "ДБ" можна визначити як збалансований стан функціонування держави, який досягається шляхом своєчасного виявлення та мінімізації загроз основним ознакам держави. Державна безпека спрямована на захист суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, а також економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, зокрема розвідувальної та терористичної діяльності.

У контексті війни чи конфлікту ДБ стає пріоритетом, зосереджуючись на захисті цілісності, суверенітету та конституційного ладу.

Поняття "ДБ" і "НБ" нерідко ототожнюють, особливо в західних школах, однак між ними є різниця. НБ включає захист суспільства, держави та економічного потенціалу, враховуючи як державну, так і приватну складові. ДБ не лише протидіє загрозам, а й сприяє розвитку держави. Правоохоронні органи і спеціалізовані установи виконують завдання із захисту прав і свобод громадян, суспільних цінностей, конституційного устрою та суверенітету.

Державна незалежність є ключовою політичною цінністю та стратегічною метою України. Вона передбачає здатність захищати свої кордони, вести незалежну зовнішню політику та мінімізувати зовнішню залежність. Ефективна система НБ повинна інтегрувати суспільні, державні та політичні ресурси для захисту національних інтересів, використовуючи ЗСУ, дипломатію та інші інструменти.

Формування самодостатнього суспільства, здатного протистояти викликам без міжнародної підтримки, є важливим завданням, що вимагає інтегрованих систем життєзабезпечення та кваліфікованих кадрів.

НБ України вважається ключовим елементом для самозбереження українського народу, досягнутого через організацію незалежної держави. За визначенням ЮНЕСКО, національна безпека є сукупністю заходів, спрямованих на забезпечення стабільного розвитку нації, а також захист її цінностей та інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. Більшість експертів трактує безпеку як індикатор якості системи та її складових.

У контексті національної безпеки важливе значення мають державно-політичні та соціально-економічні аспекти. Державно-політичний аспект спрямований на збереження територіальної цілісності, незалежності кордонів, захист внутрішніх і міжнародних інтересів України, а також забезпечення прав і свобод громадян.

Другий аспект ставить за мету стабільність соціально-економічної системи, реформування економіки, захист від загроз і подолання кризових ситуацій.

У всіх цих зусиллях критичну роль відіграють державні інституції, такі як Збройні сили (далі ЗСУ), спецслужби та Міністерство внутрішніх справ (далі МВС), а також відомства, що відповідають за зовнішні відносини. Ці органи мають важливу роль у боротьбі з різноманітними загрозами безпеці, які можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми. Якість НБ визначається її обороноздатністю та здатністю протидіяти антиконституційним та антикорупційним явищам.

Хоча поняття " НБ ", "ДБ" та "безпека держави" мають схожість, вони не є тотожними і можуть бути розглянуті з різних наукових підходів. Згідно з українським законодавством, Служба безпеки України (далі СБУ) відповідає за ДБ від невоєнних загроз, але важливу роль також відіграють Президент, ВРУ, Кабінет Міністрів (далі КМУ) та ЗСУ. Таким чином, важливо уточнити та визначити ролі різних державних органів у забезпеченні НБ України. На основі попередніх напрацювань, що базуються на матеріалах з обмеженим доступом (на які безпідставно посилаються А. Капуловський [8] та О. Жарий [9]), та достатньої кількості відкритих публікацій стосовно визначення поняття ДБ, можна зробити ряд висновків. Потрібно враховувати, що зміст поняття "безпека" ширший, ніж статичний "стан захищеності" соціальної системи від внутрішніх і зовнішніх загроз, а тим більше — "стан її непорушності". Можна передбачити, що безпека соціальної системи залежить від її здатності:

1. Ефективно нейтралізувати (можливо з попередженням) внутрішні та зовнішні загрози, що виникли;
2. Стимулювати та використовувати у своїх інтересах позитивні явища, фактори і процеси, що впливають на соціальну систему, а також створювати їх;

3. Стимулювати трансформацію нейтральних щодо даної системи факторів у позитивні і водночас протидіяти їх трансформації у негативні фактори, процеси, явища.

Отже, безпека соціальної системи відображає її ефективне функціонування та розвиток, враховуючи правильний вибір стратегічних цілей, адекватну нейтралізацію потенційних загроз та стимулювання позитивних процесів. Термін "ДБ" широко вживається в таких джерелах, як "Контррозвідувальний словник", "Єдиний словник чекістської термінології", а також в працях Вищої школи КДБ СРСР. Ця широта визначень вказує на відсутність єдиної методології її тлумачення. Багато нинішніх визначень, зокрема ті, що базуються на юридичних аспектах або мають політичне забарвлення, часто не є чіткими або викликають плутанину з іншими поняттями. Ці терміни можна спростувати або замінити більш загальним терміном "загрози".

ДБ часто асоціюється зі стійким і незалежним функціонуванням суспільства та держави. Однак, багато таких визначень залишають бажати кращого через їх розпливчастість. Важливо розуміти, що ДБ не тільки про захист держави, але й про захист громадян та суспільства в цілому.

Зокрема, СБУ, яка є єдиним законодавчо визначеним органом, що забезпечує ДБ, не обмежується лише захистом державних структур. Вона базується на соціальних пріоритетах, включаючи економіку, політику, військові питання та інші.

Важливо розрізняти "ДБ" та "безпеку держави". Перше поняття є більш загальним і не таким політизованим, тоді як друге є більш конкретним. Для уникнення непорозумінь потрібно визначити та класифікувати різні види безпеки, такі як національна, соціальна, державна, воєнна, політична та економічна безпека.

Згідно з Концепцією НБ України, держава є основним суб'єктом забезпечення безпеки, враховуючи державний суверенітет, кордони,

територіальну цілісність, конституційний лад, економічний та оборонний потенціал, а також організовану владу, яка здійснює незалежну внутрішню та зовнішню політику та захищає своїх громадян за кордоном. До інституцій, без яких не може існувати й ефективно функціонувати будь-яка держава, насамперед відносять: державний суверенітет, державний кордон, територіальну цілісність, конституційний лад, економічний, науково-технологічний і оборонний потенціал, відповідно організовану державну владу, яка проводить незалежну внутрішню і зовнішню політику, захищає своїх громадян за кордоном. Зазначене частково підтверджується аналізом доробок з Вікіпедії та О. Чувакова.[10]

Якщо підсумувати то термін "державна безпека" в Україні змінювався і розвивався відповідно до історичних обставин, форм державності та зовнішніх і внутрішніх викликів.

Київська Русь та Гетьманщина: У період Київської Русі державна безпека зосереджувалася на захисті території від зовнішніх нападів (половців, монголо-татар) та забезпеченні стабільності всередині князівств. В епоху Гетьманщини поняття безпеки включало збереження автономії та захист від впливу сусідніх держав (Речі Посполитої, Османської імперії, Московії).

Російська імперія та Австро-Угорщина: У період перебування українських земель у складі імперій питання державної безпеки вирішувалися на рівні імперських інтересів. Українське населення контролювали через репресії, цензуру і русифікацію, а спроби національного відродження сприймалися як загроза безпеці імперії.

Українська Народна Республіка та Західноукраїнська Народна Республіка: В період короткочасної незалежності 1917–1921 років державна безпека в Україні зосереджувалася на боротьбі за суверенітет, створенні національних збройних сил та протидії зовнішнім агресорам (більшовики, білогвардійці, польські війська).

Радянський період: У складі СРСР державна безпека набувала тоталітарного характеру. Органи, такі як НКВС і КДБ, займалися не лише захистом території, а й репресіями проти української інтелігенції, національного руху, інакодумців. Поняття безпеки тісно пов'язувалося із захистом комуністичного режиму.

Незалежна Україна (1991–2014): Здобуття незалежності у 1991 році призвело до переосмислення поняття державної безпеки. Було створено нові інститути, зокрема Службу безпеки України (СБУ). Основна увага приділялася захисту суверенітету, територіальної цілісності та політичної стабільності. Водночас безпекова система залишалася недосконалою через корупцію та недостатню адаптацію до нових загроз.

Період після 2014 року: Після російської агресії та анексії Криму державна безпека України зазнала суттєвих змін. Основними пріоритетами стали боротьба з гібридними загрозами, реформування силових структур, протидія тероризму, кібербезпека та захист інформаційного простору. Стратегія державної безпеки набула комплексного характеру, враховуючи як воєнні, так і економічні, екологічні та соціальні аспекти.

Загалом, еволюція терміну "державна безпека" в Україні відображає перехід від зовнішньої залежності до формування власної безпекової системи, орієнтованої на сучасні виклики та інтеграцію до європейської і глобальної безпекової архітектури.

1.3. Визначення концепцій "національна безпека" і "державна безпека"

У соціальних науках триває дискусія про ідентичності понять "ДБ" (державна безпека) та "НБ" (національна безпека). Деякі дослідники

вказують на ключові відмінності між ними, особливо акцентуючи увагу на розумінні термінів "нація" та "держава". Деякі дослідники відзначають ключові відмінності між ними. Вони наголошують на тому, що хоча нація формує основу для створення держави, ці два поняття мають відмінні аспекти.

Національна безпека (НБ) зосереджена на захисті інтересів та добробуту нації в цілому. НБ фокусується на захисті інтересів та благополуччя нації в цілому, охоплюючи економічну стабільність, соціальну гармонію, культурну спадщину та екологічний баланс. Вона також включає захист від зовнішніх загроз, таких як військові конфлікти, тероризм та кібератаки.

З іншого боку, державна безпека (ДБ) зосереджена на захисті держави як адміністративної та територіальної юридичної одиниці. Вона охоплює внутрішню безпеку, включаючи політичні конфлікти, корупцію та злочинність, а також захист державних інституцій.

Хоча НБ та ДБ часто використовуються як синоніми в політичних дебатах, їхні концепції мають деякі різниці. НБ розширюється на захист державних інтересів та благополуччя громадян, в той час як ДБ фокусується виключно на захисті державної структури. Таким чином, ці поняття, хоч і пов'язані, але вони не ідентичні за своєю структурою та завданнями. Хоча ці терміни часто використовуються як синоніми, їхня концептуальна основа має різницю. НБ розширюється на захист державних інтересів та благополуччя громадян, тоді як ДБ фокусується виключно на захисті державної структури. О. А. Чуваков вказує, що поняття ДБ може включати НБ як один з аспектів. О. А. Чуваков зазначає, що поняття ДБ може включати НБ як один з аспектів [11, с. 194]. Також, І. І. Завидняк стверджує, що в основі НБ лежать насамперед гарантії правопорядку, національні потреби та інтереси, а також належне функціонування суспільних та державних інститутів [12, с. 183–189].

Забезпечення правопорядку є ключовим для захисту та реалізації національних потреб, що сприяє сталому розвитку соціальних структур. Суспільні структури відіграють важливу роль у формуванні державних установ, а належний рівень правової освіти підвищує ефективність роботи публічних органів.

Національна безпека (НБ) охоплює як внутрішню, так і зовнішню політику, включаючи дипломатичні відносини, тоді як державна безпека (ДБ) фокусується на внутрішніх аспектах, захищаючи суверенітет, територіальну цілісність і економічний потенціал від зовнішніх загроз.

НБ включає основні аспекти ДБ, але виходить за її межі, забезпечуючи благополуччя громадян через діяльність суспільних структур.

У радянський період НБ часто ідентифікувалася з ДБ, з акцентом на зовнішню та військову безпеку. В умовах глобалізації важливо правильно розуміти співвідношення між національними та державними інтересами для адекватного визначення ролі держави в суспільному розвитку.

Необхідно чітко розрізняти НБ та ДБ. ДБ забезпечує функціонування держави, зокрема через підтримку благополуччя соціальних груп, що зацікавлені в її стабільності. Хоча ДБ та НБ взаємопов'язані, вони можуть відрізнятися, особливо за умов розбіжностей між національними та державними інтересами.

Забезпечення ДБ є першим етапом, за яким слідує НБ із її військовим аспектом, що утворює послідовний процес суспільного розвитку. Структура державної влади спирається на суспільство, яке є основою держави та активним суб'єктом політики.

З огляду на ці аспекти, необхідно проаналізувати взаємодію між державою і суспільством, а також між державною та національною безпекою. Важливо сприймати ці поняття не як систему та її компонент, а як взаємопов'язані завдання та цілі. Співвідношення національної та державної безпеки як родове до видового аналізується в роботі І. Ф. Коржа, який

наголошує, що ДБ, суспільна безпека та безпека особистості у своїй сукупності складають безпеку держави, тобто НБ [13, с. 72].

Ефективне забезпечення безпеки в різних сферах — державній, воєнній, економічній, інформаційній, кібернетичній тощо — є основою для реалізації НБ. ДБ, як складова НБ, забезпечує захист національних інтересів та суверенітету, що переосмислюється під впливом глобальних концепцій демократії та прав людини.

Оцінка НБ враховує ключові аспекти: воєнну, державну, економічну, соціальну, інформаційну та міжнародну безпеку, а також відповідність національного законодавства міжнародним нормам. Рівень інтеграції до міжнародних організацій, таких як МВФ, СОТ, НАТО, ЄС, також впливає на стан НБ.

Взаємозв'язок між НБ і ДБ акцентує їх спільні та унікальні риси. Безпека, як біосоціальний феномен, залишається ключовою темою міжнародних політичних теорій, але через ідеологічні впливи часто інтерпретується неоднозначно. Відсутність чітких концептуальних рамок призводить до використання безпеки як інструменту політичних ініціатив, що може мати непередбачувані наслідки.

Пол Д. Вільямс визначив безпеку як "потужний політичний інструмент для привернення уваги до пріоритетних питань у змаганні за увагу уряду" [14]. У контексті безпеки Семюель Макінди вказує, що безпека — це "збереження норм, правил, інститутів і цінностей суспільства", додавши, що всі структури, принципи та інститути суспільства повинні бути захищені від "військових і невійськових загроз" [15]. Це підкреслює, що безпека передбачає осмислені та обдумані дії та рішення, які визначають діяльність суспільства та його стратегії безпеки. Таке розуміння керівництва суспільства визначає його діяльність та орієнтує його зусилля, що проявляється в глибині та обсязі стратегій безпеки цієї спільноти.

Національна безпека характеризується здатністю держави забезпечувати захист себе та своїх громадян. Натомість глобальна безпека виникла як відповідь на виклики, які глобалізація та інші світові процеси ставлять перед державами. Ці вимоги перевищують можливості будь-якого національного механізму безпеки і потребують співпраці між державами. Зростаюча взаємозалежність держав, яка виникла після закінчення холодної війни, підштовхує держави до більш тісної співпраці та спільної роботи. Одним із головних викликів, з якими доводиться боротися у сфері глобальної безпеки, є концепція комплексу безпеки, ситуація, в якій проблеми безпеки держав глибоко взаємопов'язані до такої міри, що потреби безпеки однієї держави неможливо реально розглянути без урахування потреб безпеки інших держав [16]. Зміст страху або загрози комплексу безпеки породжує суперництво між державами.

Засіб для подолання такого суперництва полягає у співпраці, яку можна досягти лише через ініціативи глобальної безпеки між державами. Завдяки діяльності Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА Ukraine) поняття безпеки людини розширилося, виходячи за межі військового захисту і охоплюючи аспекти, що загрожують людській гідності. Тому держави повинні активно прагнути до створення зв'язків з іншими країнами та свідомо брати участь у глобальних ініціативах з забезпечення безпеки. Розширене тлумачення безпеки, яке пропонує ОСНА Ukraine, охоплює широкий спектр сфер, пов'язаних із безпекою.

1. Економічні: створення робочих місць і заходи проти бідності.
2. Харчування: заходи проти голоду.
3. Здоров'я: заходи проти хвороб, небезпечної їжі, недоїдання та відсутності доступу до базової медичної допомоги.
4. Екологічні: заходи проти деградації навколишнього середовища, виснаження ресурсів, стихійних лих і забруднення.

5. Особисті: заходи проти фізичного насильства, злочинності, тероризму, домашнього насильства та дитячої праці.
6. Громада: заходи протидії міжетнічній, релігійній та іншій ідентичності.
7. Політичні: заходи проти політичних репресій і порушень прав людини [17].

Критичний аналіз роботи Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА) в Україні акцентує увагу на важливість глобальної безпеки, зокрема безпеки людей. Виклики охоплюють зайнятість, харчування, охорону здоров'я, поширення інфекцій, злочинність і тероризм. Глобальні проблеми, такі як внутрішні конфлікти, кризи біженців, зміни клімату та природні катастрофи, вимагають міжнародної координації для ефективного реагування. Роззброєння та запобігання поширенню зброї масового знищення визначають інші аспекти, які підкреслюють важливість міжнародної співпраці. Придбання ядерної зброї, яке колись розглядалося як засіб національної безпеки, тепер становить загрозу як національній, так і глобальній безпеці.

Стримана позиція багатьох державних лідерів стосовно роззброєння вимагає розвитку міжнародного співробітництва і моральної свідомості для ефективного вирішення цих проблем. Як стверджував Джабін Мусаррат, можливо, держави конкурують між собою [18]. Значною мірою здається, що на глобальному рівні існує недовіра навіть після закінчення холодної війни. Це змушує думати, що, можливо, холодна війна насправді не закінчилася, а лише змінила свою природу.

Спостереження Луї Береса понад 40 років тому про те, що «світові лідери продовжують діяти так, ніби безпека їхніх відповідних держав базується на національній військовій силі» [19] залишається актуальним навіть сьогодні. Його рекомендація щодо необхідності для держав прийняти новий дух єдності є надзвичайно важливою для всіх. Тому виникає нагальна потреба переглянути твердження Береша, який стверджує, що «неправильно

розуміють, що єдино безпечний шлях — це той, у якому добробут і безпека кожного визначаються через призму того, що є найкращим для системи в цілому». Саме в цьому і полягає привабливість глобальної безпеки — «що є найкращим для всіх».

Глобальна співпраця між державами є ключовою для зміцнення довіри і запобігання загрозам національній та регіональній безпеці, які можуть перерости в глобальні проблеми. Поняття ДБ та НБ взаємопов'язані і забезпечують розвиток особистості, суспільства та держави, захищаючи національні інтереси від загроз. ДБ зосереджена на захисті суверенітету, територіальної цілісності та економічного потенціалу. Основні пріоритети НБ включають державно-політичні та соціально-економічні аспекти, визначення ролі органів влади та їхніх функцій. ДБ забезпечує стабільність політичного ладу, ефективність державотворення та захист національних інтересів, а НБ гарантує існування держави, збереження суверенітету та адекватну реакцію на загрози.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1

Процес формування системи національної (державної) безпеки України пройшов через важливі етапи розвитку, які відображають еволюцію державних підходів до безпеки в контексті змінюваної політичної та військової ситуації. До 2014 року основна увага була зосереджена на збереженні радянських методів управління, проте російська агресія змусила Україну переосмислити свою стратегію безпеки та здійснити перехід до більш гнучкої, демократичної і децентралізованої системи. Активна участь громадянського суспільства, створення добровольчих формувань та місцевої

самооборони стали важливими інструментами, що підвищили ефективність національної безпеки.

Законодавчі ініціативи, закріплені в Конституції України та інших ключових нормативних документах, сприяли створенню правової основи для забезпечення безпеки та координації діяльності органів влади. Однак, незважаючи на важливу роль міжнародних організацій, таких як ООН та ОБСЄ, їхня ефективність в умовах війни на території України залишалася обмеженою, що підкреслює необхідність реформування цих структур.

Загалом, процес реформування національної безпеки України після 2014 року демонструє важливість адаптації до нових глобальних і регіональних загроз, а також взаємодії держави і громадянського суспільства в межах децентралізованої та демократичної системи. Очікується, що після завершення війни Україна буде мати можливість сформувати нові міжнародні військові та політичні союзи, спрямовані на зміцнення безпеки та стабільності в регіоні.

У контексті майбутнього після завершення війни, можливість формування нових міжнародних союзів, таких як регіональні альянси Центральної та Східної Європи, може стати ключовим елементом стабілізації і посилення безпеки. Такий підхід допоможе не лише зменшити загрози, а й сприяти економічному розвитку через спільні інфраструктурні та безпекові проєкти.

Україна має реальний шанс стати вагомим учасником глобальної системи безпеки, адже її досвід протидії гібридним загрозам вже є надзвичайно цінним для міжнародної спільноти. Після завершення війни Україна має значний потенціал для участі у формуванні нової системи безпеки в Центральній та Східній Європі. Розвиток регіональних альянсів, таких як ініціатива "Міжмор'я" (Балто-Чорноморський союз), або розширення співпраці в межах уже існуючих організацій (НАТО, ЄС) може сприяти створенню багатосторонніх механізмів, орієнтованих на колективну безпеку.

Після завершення війни Україна має унікальний шанс відіграти ключову роль у формуванні нової системи безпеки в Центральній та Східній Європі. Її участь у розвитку регіональних альянсів, таких як ініціатива "Міжмор'я" (Балто-Чорноморський союз), може стати важливим елементом стабілізації регіону та підвищення рівня колективної безпеки.

Потенціал України в контексті регіональних альянсів:

Географічне розташування: Україна знаходиться на стратегічному перехресті між Європою та Азією, що робить її природним партнером для об'єднання зусиль у сфері безпеки та розвитку інфраструктури.

Досвід протидії гібридним загрозам: Український досвід у відсічі військовим, інформаційним і кібернетичним атакам є безцінним для інших країн регіону.

Зміцнення НАТО і ЄС: Активна співпраця з НАТО та ЄС допоможе Україні інтегрувати свої оборонні структури в європейську безпекову архітектуру

Україна, маючи реальний потенціал, може стати ключовим гравцем у глобальній системі безпеки, пропонуючи свої знання, досвід і геополітичні можливості для створення ефективних механізмів захисту від сучасних загроз.

В першому розділі роботи ретельно досліджуються етапи еволюції понять "національна безпека" та "державна безпека", визначаючи їхні важливі відмінності та спільні риси в різних історичних періодах. Аналіз концепцій цих понять дозволяє з'ясувати їхні сучасні визначення та значення у сучасних умовах. Та підіймає та описує наступні питання:

1. Дослідження історичного розвитку терміну "національна безпека" з урахуванням суспільно-політичних змін та подій.

2. Визначення ключових моментів у формуванні розуміння поняття на різних етапах розвитку нашої держави

3. Аналіз еволюції поняття "державна безпека" в історії політичної теорії та практики.

4. Висвітлення впливу політичних, економічних та соціокультурних факторів на зміну терміну у різні періоди.

5. Розгляд сучасних теорій та підходів до визначення понять "національна безпека" та "державна безпека".

6. Встановлення зв'язку між цими концепціями та їх ролі в сучасних умовах.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Система та основні аспекти національної та державної безпеки"

Стабільність та прогрес України як суверенної, демократичної держави є відображенням національної політики, спрямованої на захист інтересів держави, суспільства та особистості. Ця політика передбачає наявність системи, що забезпечує захист конституційного порядку, суверенітету, територіальної цілісності, суспільних цінностей, а також прав та свобод людини.

Проведений аналіз у контексті відношення національної та державної безпеки вказує на такі ключові положення:

1. Ці дві концепції не можна розглядати як абсолютно ідентичні, оскільки вони мають різні структури, які відрізняються якістю та кількістю.
2. Досягнення загальної мети в області безпеки залежить від послідовної реалізації конкретних завдань.
3. Способи забезпечення цих видів безпеки взаємопов'язані та взаємообумовлені.

ДБ і НБ взаємопов'язані, але не синонімічні. НБ є загальною категорією, що охоплює захист суверенітету, територіальної цілісності, прав і свобод громадян, а також демократичних інституцій від різних загроз, включаючи воєнну, економічну, інформаційну, екологічну та кібернетичну безпеку. ДБ є складовою НБ, зосередженою на захисті від внутрішніх і зовнішніх загроз невоєнного характеру.

Система забезпечення НБ включає концептуальні, організаційні та ресурсні аспекти: розробка методології, правова база, організація необхідних структур та оптимізація сил і засобів для захисту національних інтересів.

Серед найбільш визнаних принципів забезпечення безпеки варто відзначити принципи комплексності, законності, системності, адаптивності, реалістичності та здійсненності. Метою системи забезпечення НБ є реалізація стратегії та політики НБ, зміст яких визначається пріоритетними національними інтересами і діючими на них загрозами [20 с 8].

До найбільш відомих принципів забезпечення безпеки відносяться комплексність, законність, системність, адаптивність, реалістичність, здійсненність та інші. З урахуванням особливостей створення та функціонування системи забезпечення безпеки України, можна виділити такі ключові принципи:

збалансованість: Цей принцип акцентує увагу на гармонійному розвитку всіх сфер життєдіяльності країни, включаючи економіку, культуру та духовний розвиток.

пріоритетність безпеки народу: Центральне значення в системі забезпечення безпеки України має бути відведено безпосередньо народу країни, проте інші елементи, такі як державні інституції, культурна спадщина чи економіка, також повинні мати своє місце в цьому контексті.

історичність: Цей принцип наголошує на необхідності враховування історичного досвіду країни, як позитивного, так і негативного, при формуванні стратегій забезпечення безпеки.

комплексність: Забезпечення безпеки має враховувати всі можливі загрози та використовувати відповідні ресурси для їх протидії.

безперервність: Оцінка та управління рівнем безпеки мають проводитися безперервно та систематично.

адекватність: Відповідь на потенційні загрози має бути пропорційною їхньому рівню небезпеки та впливу на безпеку країни.

інтелектуальність: Система забезпечення безпеки повинна використовувати найбільш обґрунтовані та оптимальні стратегії та рішення.

активність: Проактивні підходи та заходи щодо забезпечення безпеки, які включають у себе активне управління та попередні дії.

Поєднання об'єктивного та суб'єктивного підходів: Рішення повинні ґрунтуватися як на об'єктивних оцінках, так і на суб'єктивному досвіді та експертних оцінках.

оперативність: Гнучкість та швидкість в реагуванні на непередбачені обставини та виклики.

Реалізованість: Розробка концепції, плану та управління забезпеченням безпеки України здійснюється з урахуванням реальних можливостей держави та наявності необхідних тимчасових, матеріальних, фінансових, кадрових та інших ресурсів.

режимність (розмежування доступу): Відомості про справжні цілі, задуми, характеристики захисного управління країною мають різні ступені закритості та доступності інформації у відповідності зі ступенем участі суб'єктів у процесі забезпечення безпеки.

технологічна циклічність: Реалізація механізму забезпечення безпеки України здійснюється на основі структур і технологій, необхідних і достатніх для організації безперервного циклу, що складається з етапів ціноутворення, формування задуму, вироблення та реалізації управління в даній сфері.

Забезпечення безпеки України реалізується через циклічний процес, що складається з чотирьох етапів: збір та аналіз інформації, побудова моделі ситуації, розробка захисних впливів та їх реалізація через органи державного управління. Алгоритм, що включає всіх суб'єктів забезпечення безпеки, дозволяє виявляти та протидіяти загрозам через профілактичні, оперативні та захисні заходи.

Визначено чотири рівні небезпеки: низький, середній, високий та катастрофічний, кожен з яких передбачає різний рівень інтенсивності

управлінських впливів. Кожному рівню небезпеки відповідає режим функціонування системи безпеки України.

Цей концептуальний підхід дозволяє системно оцінювати стан безпеки, узгоджувати ключові поняття та об'єднувати зусилля фахівців, сприяючи ефективному управлінню і стратегічному плануванню безпеки країни.

Стратегія НБ України ґрунтується на таких основних засадах:

- *стримування* – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;
- *стійкість* – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей;
- *взаємодія* – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з ЄС і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України [21].

Умови, такі як військова агресія росії, соціальна напруга, економічна криза і політична нестабільність, підкреслюють потребу в ефективній системі НБ. Для її створення та взаємодії з владою і суспільством потрібно поєднання зовнішніх і внутрішніх чинників та розробка відповідних законодавчих актів. Активно досліджується поняття "система" для цих цілей. Сукупність індивідів, соціальних груп, органів державної влади та місцевого самоврядування, які взаємодіють у процесі забезпечення національної безпеки з урахуванням їхніх взаємозв'язків та середовища існування, може бути розглянута як відкрита, динамічна соціальна система — система національної безпеки.

Основною метою системи національної безпеки є інтеграція зусиль індивіда, суспільства та держави для реалізації національних інтересів. Система національної безпеки є відкритою, динамічною соціальною

системою, яка прагне створити умови для здійснення національних інтересів, забезпечення цілісності суспільства та здатності держави захищати ці інтереси. Формується вона після проголошення державного суверенітету та складається з ряду підсистем. Водночас вона є частиною більш складних систем безпеки, таких як субрегіональні, регіональні та глобальні системи, з якими її пов'язують різноманітні фактори правового, політичного, економічного та інших аспектів. Відкритість та організаційно-функціональна динамічність системи національної безпеки зумовлені:

Відкритою множиною суб'єктів та об'єктів системи, тобто кількістю вказаних елементів (Закон України "Про основи національної безпеки України" визначає фактично відкриті множини як об'єктів, так і суб'єктів забезпечення НБ, оскільки відносить до них не тільки всіх громадян України, а й сукупність їхніх прав і свобод);

Динамікою впливу (зміна інтенсивності, масштабу, спрямованості тощо) зовнішніх і внутрішніх факторів на НБ, які одночасно впливають і на міжнародну безпеку, що зумовлює необхідність постійної реорганізації, створення та ліквідації тих чи інших елементів системи, в тому числі і тих, які одночасно інтегровані як у системи НБ, так і в регіональні та міжнародні системи безпеки;

Характерними особливостями та закономірностями сучасних процесів глобалізації (в різних її вимірах: політичному, економічному, інформаційно-комунікаційному, культурно-цивілізаційному та ін.);

Взаємозалежністю як позитивних, так і негативних результатів функціонування національних, регіональних та міжнародних структур безпеки в контексті забезпечення стабільного розвитку міжнародного співтовариства.

Система національної безпеки може бути трактована як сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують захист інтересів індивіда, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Вона є складною та

багаторівневою структурою, що охоплює різні компоненти — від індивідуумів та соціальних груп до глобальної безпеки. Вона потребує постійного аналізу та адаптації для забезпечення стабільності та захисту інтересів усіх учасників. Оскільки термін "система НБ" має багато інтерпретацій, деякі дослідники вважають його схожим з терміном "система забезпечення НБ", хоча деякі підходи до його визначення є відмінними. Однак важливо зазначити, що "система НБ" є основною категорією, а "система забезпечення НБ" є її складовою частиною.

В Україні виявлено певну невизначеність щодо визначення системи НБ, зокрема в таких ключових нормативних документах, як Концепція національної безпеки України (1997 р.) та Закон України «Про основи національної безпеки України». У рішенні РНБОУ від 6 травня 2015 р. "Про Стратегію національної безпеки України" поняття "система національної безпеки" взагалі не згадується. Однак Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає основні засади політики держави щодо захисту національних інтересів, гарантування безпеки особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Цей Закон визначає національну безпеку як стан захищеності основних інтересів громадянина, суспільства та держави, забезпечення стабільного розвитку та попередження загроз національним інтересам.

Внутрішню безпеку держави забезпечують політики у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. Однак законодавчий акт не надає чіткого визначення "системи НБ", хоча ст. 10 звертається до функцій суб'єктів забезпечення безпеки, що дає змогу зрозуміти важливість ефективного функціонування цієї системи на законодавчому рівні.

Недостатнє наукове опрацювання концепції НБ у попередніх документах призвело до неоднозначного розуміння цієї системи, що вимагає подальших досліджень і уточнень на рівні законодавства та державної політики.

Трактування системи національної безпеки (НБ) як організованої взаємодії суб'єктів, підконтрольних державі, не завжди враховує значення неурядових політичних інститутів.

Ігнорування цього може призвести до надмірного контролю за суспільством, що негативно впливатиме на демократичний розвиток. У демократичному суспільстві важливо забезпечити взаємодію державних і громадських організацій, що може сприяти позитивному прогресу країни в межах правового поля.

В Україні після революційних подій 2013–2014 років і з огляду на збройну агресію росії відбувається трансформація національної ментальності та розкол суспільства за різними напрямками (економічними, політичними, соціальними та конфесійними). Це спричиняє соціальну напругу та загрози для державної безпеки. Враховуючи ці фактори, планується реформування системи безпеки та обороноздатності, зокрема через збільшення фінансування на оборону і розробку соціогуманітарної політики для зміцнення єдності суспільства.

Система НБ України складається з різних елементів, які включають як державні органи, так і громадські організації, посадовців та громадян. Ці елементи взаємодіють для захисту національних інтересів у рамках законодавства. Для стабільності системи НБ важливе значення мають державні документи, такі як Конституція України, Закон "Про основи національної безпеки України" та міжнародні договори, які визначають правові засади для контролю за діяльністю органів безпеки. Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення внутрішньої безпеки держави обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам. [22 с 232]

Одним із ключових аспектів є необхідність розвитку якісної теоретичної та правової основи для ефективного побудови нової системи законодавства у сфері НБ. Державна політика щодо національної безпеки має

включати внутрішню і зовнішню стратегію для захисту інтересів держави, суспільства і особи від загроз. Система НБ є цілісною, складається з взаємопов'язаних елементів і повинна ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем.

Система НБ має кілька ключових рис: природну та соціальну взаємозалежність, наявність матеріальних і духовних засад, складні підсистеми, що взаємодіють між собою, і включення таких елементів, як окремі особи, групи, релігійні об'єднання, держави та організації з чіткою структурою. Правильне визначення структури цієї системи є важливим для забезпечення її ефективності та стабільності. Для цього потрібно розробити концептуально-правову базу з чіткими термінами та визначеннями, що дозволить створити більш досконалу і зрозумілу систему національної безпеки.

2.2. Організаційні та інституційні аспекти забезпечення національної (державної) безпеки.

Організаційні та інституційні аспекти забезпечення національної (державної) безпеки є ключовими для ефективного функціонування системи безпеки країни. Вони включають в себе створення, розвиток та координацію різних органів та інституцій, які відповідають за різні аспекти безпеки держави.

Система НБ представляє собою відкриту та динамічну соціальну структуру, яка об'єднує індивідів, соціальні групи, органи влади та місцеве самоврядування. Основна мета цієї системи полягає в інтеграції зусиль для реалізації національних інтересів та забезпечення цілісності суспільства та держави [23].

Суб'єкти забезпечення НБ (органи державної влади та місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, окремі громадяни, ЗМІ) відіграють ключову роль у керуванні та координації державної політики в сфері безпеки. Ці органи можуть включати президента, уряд, парламент, а також спеціалізовані міністерства та відомства, такі як Міністерство оборони (далі МО), МВС та інші.

Об'єкти НБ це національні матеріальні та духовні цінності, а також інтереси особи, суспільства та держави охоплюються цими аспектами. До них також входить набір інструментів влади (політичних, економічних, воєнних, інформаційних), що можуть бути застосовані для підтримки відповідного рівня захищеності національних інтересів. Забезпечення безпеки держави Україна здійснюється всіма органами влади та управління суспільством. Аналіз основних конституційних актів показує компетенцію основних органів державної влади та управління України у сфері забезпечення державної безпеки.

Ефективна реалізація соціального призначення органів влади та управління, якісні показники забезпечення безпеки, мають бути викладені та закріплені у нормативно-правових актах, визначеними законодавством формами та методами, силами і засобами забезпечення подальшого розвитку особи, суспільства та самої держави. Тобто ДБ у сучасних умовах розвитку українського суспільства забезпечується не лише СБУ, як зазначено в законодавстві, а й іншими органами влади та управління, від яких вона на пряму залежить: Верховною Радою України (ВРУ), Президентом, РНБО, судовою системою України, Міністерством оборони України (МО), Міністерством внутрішніх справ України (МВС), Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (Мінекономіки), Міністерством енергетики та захисту довкілля України (Міненергетики), Міністерством закордонних справ України (МЗС), Міністерством фінансів України (Мінфін), Міністерством юстиції України (Мін'юст), Державною

податковою службою України (ДПС), Державною службою України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), Державною митною службою України (Держмитслужба), Державною службою геології та надр України (Держгеонадра), Державною службою України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Державною службою фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг), Державною службою експортного контролю України (Держекспортконтроль); та практично всіма іншими державними інституціями.

Однак їх діяльність у цьому напрямі має свої специфічні ознаки, які потрібно виокремити та закріпити в нормах права.

Національна безпека будь-якої держави, враховуючи її багатокомпонентність, вимагає створення спеціальної системи забезпечення, головною метою якої є захист національних цінностей та реалізація національних інтересів. Йдеться про систему забезпечення національної безпеки, що являє собою організаційну структуру, яка об'єднує державні та недержавні інституції, а також інші суб'єкти, уповноважені вирішувати завдання національної безпеки відповідно до законодавства.

Об'єкти НБ охоплюють національні матеріальні та духовні цінності, інтереси особи, суспільства та держави. Вони також включають сукупність інструментів влади (політичних, економічних, воєнних, інформаційних), які можуть бути використані для підтримки належного рівня захищеності національних інтересів. Безпеку держави Україна забезпечує весь апарат влади та управління суспільством. Аналіз основних конституційних актів свідчить про наступну компетенцію основних органів державної влади та управління України у сфері забезпечення безпеки держави.

Національна безпека будь-якої держави, через свою багатокомпонентність, вимагає створення спеціальної системи забезпечення, основною метою якої є захист національних цінностей і реалізація національних інтересів. Мова йде про систему забезпечення національної

безпеки, яка є організаційною структурою, що включає державні та недержавні інституції та інші суб'єкти, які виконують завдання забезпечення національної безпеки відповідно до законодавства.

Метою функціонування системи забезпечення НБ є організація процесу управління загрозами і ризиками, за якого державними і недержавними інституціями та окремими особами гарантується збереження і зміцнення національних цінностей, захист і прогресивний розвиток національних інтересів шляхом своєчасного виявлення, упередження, локалізації, нейтралізації, подолання внутрішніх і зовнішніх загроз, а також забезпечення ефективного функціонування самої системи забезпечення НБ та її складових.[24]

Система забезпечення національної безпеки (НБ) є складною і цілісною структурою, в межах якої всі елементи взаємопов'язані. Порушення цих зв'язків може призвести до дезорганізації системи в цілому. Основу цієї системи складають:

Об'єкти національної безпеки включають національні цінності та інтереси, серед яких: конституційний лад, суверенітет, економічна та соціальна стабільність, культурна спадщина та інші ключові елементи, що складають основу державної безпеки.

Суб'єкти системи забезпечення НБ — це держава, суспільство та окремі громадяни. Держава, як головний суб'єкт, визначає пріоритети забезпечення національної безпеки та координує дії інших суб'єктів. Взаємодія між об'єктами та суб'єктами НБ відбувається в межах їх компетенції, що дозволяє доповнювати один одного та формувати єдину організаційно-функціональну систему.

Мета системи забезпечення НБ полягає в гарантуванні суверенітету, територіальної цілісності та добробуту громадян України. Ця система є багаторівневою, охоплюючи органи державної влади, правоохоронні та

спеціальні органи, що спрямовані на захист національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Основні функції цієї системи включають стратегічне прогнозування, виявлення та нейтралізацію загроз, планування та розвиток системи національної безпеки. Вона є адаптивною, здатною змінюватися відповідно до нових викликів у суспільстві та політиці.

Ексклюзивні функції системи забезпечення НБ спрямовані на вирішення внутрішніх і зовнішніх протиріч, що можуть виникати в процесі реалізації національних інтересів. Аналіз національної безпеки з урахуванням геостратегічних, геополітичних та територіально-регіональних особливостей дозволяє визначити різні рівні безпеки: міжнародну глобальну безпеку, міжнародну регіональну безпеку, а також НБ як безпеку людини, суспільства і держави в межах її території.

Обґрунтовується, що сучасне сприйняття НБ з урахуванням змістовної складової і ролі держави як головного за обсягом виконавця заходів із забезпечення цієї безпеки необхідно сприймати саме як ДБ, чи як НБ держави.[25]

Цікаво, що поняття НБ вперше на державному рівні було вжито в 1904 р. в посланні тодішнього президента США Теодора Рузвельта конгресу США, в якому він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами НБ. Відтоді НБ стала об'єктом досліджень у сфері спочатку політичної науки, а згодом, коли цей термін із політичного вжитку перейшов у правову площину, – і юридичної науки [26]

Зміст НБ, з урахуванням геостратегічних та геополітичних особливостей, включає різні рівні та види безпеки, такі як міжнародна глобальна безпека, міжнародна регіональна безпека і НБ, яка охоплює безпеку людини, суспільства і держави в межах її території.

Отже, НБ законодавець пов'язує з державним суверенітетом та незалежністю держави. У вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції та

конституційно-правовій теорії усталеною є позиція, що суверенітет держави має два складники / аспекти – внутрішній і зовнішній. Якщо внутрішній – це верховенство, єдність і неподільність, тобто повнота державної влади всередині країни, то зовнішній – це і є незалежність держави, що означає рівноправність у міжнародних відносинах, самостійність в ухваленні рішень з питань зовнішньої політики, за умови дотримання норм міжнародного права й поваги до суверенітету інших країн. Незалежна держава – повноправний суб'єкт міжнародного права, непідпорядкований будь-якій зовнішній владі. Отже, незалежність держави – обов'язкова складова державного суверенітету, держава не може розглядатися як суверенна без забезпечення її незалежності». [27 с. 263]

Саме такий науковий підхід покладено в основу опису змісту й обсягу НБ в Конституції України. Виходячи зі змісту ст.ст. 16, 17, 18 Основного Закону [28], Національна безпека (НБ) охоплює широкий спектр завдань, серед яких основними є: захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави, оборона України (що покладається на Збройні Сили України); забезпечення державної безпеки і захист державного кордону (які здійснюються відповідними військовими формуваннями та правоохоронними органами); забезпечення економічної та інформаційної безпеки; охорона екологічної безпеки та підтримка екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи глобального масштабу, збереження генофонду українського народу; забезпечення національних інтересів і безпеки через зовнішньополітичну діяльність, що передбачає сприяння мирному та взаємовигідному співробітництву з міжнародним співтовариством на основі загально визнаних принципів і норм міжнародного права.

Система забезпечення НБ виконуватиме різноманітні функції, серед яких можна виокремити наступні:

1. *Цілепокладання*, що включає формування та реалізацію стратегічних цілей НБ.
2. *Регулятивна функція*, яка полягає в регулюванні заходів забезпечення НБ.
3. *Програмно-теоретична функція*, що визначає процеси нормативно обумовленої поведінки та взаємодії суб'єктів системи НБ.
4. *Інформаційна функція*, що забезпечує обмін інформацією для ефективного прийняття рішень у сфері НБ.
5. *Організаційно-управлінська функція*, яка включає управління системою забезпечення НБ.
6. *Інтеграційна функція*, спрямована на забезпечення взаємодії між різними суб'єктами цієї системи.
7. *Прогностична функція*, що передбачає прогнозування розвитку ситуації та виявлення потенційних загроз для НБ.
8. *Планувальна функція*, яка визначає стратегічні та тактичні плани дій у сфері забезпечення НБ.
9. *Аналітична функція*, що забезпечує науково-методичну підтримку НБ та аналізує еволюцію викликів і загроз для національних інтересів.
10. *Координаційна функція*, спрямована на забезпечення взаємодії між суб'єктами забезпечення НБ, поглиблення військово-політичного партнерства та співробітництва з міжнародними організаціями, а також участь у міжнародній миротворчій діяльності.
11. *Соціально-адаптивна функція*, що сприяє засвоєнню громадянами соціальних норм та цінностей безпекового характеру.
12. *Ідеологічна функція*, що визначає основні ідеї та цінності, на яких ґрунтується система забезпечення НБ.
13. *Моніторинг та контроль*, спрямовані на постійний аналіз ситуації та вчасне реагування на можливі загрози і виклики.

Ці функції об'єднуються для забезпечення ефективності та функціонування системи забезпечення НБ. Варто зазначити, що Закон України "Про національну безпеку України" (так само як і нова Воєнна доктрина України) визначає сили безпеки й оборони, до яких входять такі інституції,

МО; ЗСУ; МВС; Нацгвардія; Нацполіція; Держприкордонслужба; Державна міграційна служба; ДСНС; СБУ; Управління держохорони; Держслужба спецзв'язку та захисту інформації; Державна спеціальна служба транспорту; РНБОУ; розвідувальні органи; центральний орган виконавчої влади щодо військово-промислової політики та інші органи. Серед усіх цих інституцій одне з визначальних місць займає Президент України. Оскільки згідно із Конституцією України він є верховним головнокомандувачем, керує всіма силами безпеки й оборони

Щодо МВС України, то останні зміни у законодавство про нацбезпеку й оборону не суперечать прямим законам, які стосуються правоохоронних органів, а також документам щодо розвитку системи МВС України. Разом із тим, потребують узгодження положення Закону України "Про національну безпеку України" із Стратегією розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року, зокрема в частині пріоритетів такого розвитку (забезпечення охорони прав людини і основних свобод, інтересів суспільства і держави; підтримання публічної безпеки і порядку; організація цивільного захисту, запобігання виникненню НС і ліквідація їх наслідків тощо) [29].

Політика та органи, включаючи Президента України, відіграють ключову роль у забезпеченні НБ. Президент має владу в сфері оборони та безпеки, включаючи прийняття стратегічних рішень, очолення РНБОУ, і призначення керівників у сфері оборони.

Нові закони та ініціативи в сфері НБ вимагають узгодження із структурами, які безпосередньо займаються безпекою, такими як МО та

МВС. Це демонструє важливість взаємодії між різними гілками влади для забезпечення НБ. Отже, вирішальним фактором у забезпеченні НБ є співпраця між політичними, військовими та правоохоронними структурами, що забезпечує ефективну реакцію на поточні та потенційні загрози для держави.

2.3. Роль сил безпеки і оборони у забезпеченні національної та державної безпеки .

Проблеми національної безпеки (далі НБ) належать до найважливіших, найскладніших і багатоаспектних явищ суспільного та політичного життя. Процеси глобалізації, посилення єдності світу та одночасне заглиблення його національної різноманітності спричиняють серйозні зміни в структурі суспільства та держави. Безпекознавча проблематика є надзвичайно складною для впровадження у нормах, інститутах і процедурах як у внутрішньополітичній реальності, так і в сфері сучасних міжнародних відносин.

Сучасний етап розвитку людської цивілізації характеризується стрімкими та постійними змінами у сфері забезпечення НБ, де переплітаються практично всі аспекти життєдіяльності суспільства та функціонування держави. Цей стан має багато детермінант і потребує значної уваги наукового аналізу. Світовий порядок, заснований на засадах свободи і демократії, перебуває у стані кризи, і єдність Заходу зазнає безпрецедентних випробувань. Світовий устрій, сформований після Другої світової війни, кардинально змінюється, а його нова модель ще не визначена.

Виникнення новітніх загроз безпеці спричинило загострення економічних, геополітичних, міжрасових, етноконфесійних, демографічних та інших протиріч. Відтак, проблеми НБ набувають особливу актуальність і

набувають рис багатовимірний, багатоаспектний й багаторівневий соціокультурний явища.

Виникнення нових загроз безпеці, таких як кіберзлочинність, зміна клімату, пандемії та технологічні ризики, потребує адекватних відповідей з боку державних інститутів. Ці загрози мають транснаціональний характер і не можуть бути вирішені національними зусиллями окремих країн. Вони вимагають міжнародної співпраці, координації зусиль і спільної роботи над створенням механізмів протидії.

Особливо важливою є інтеграція національних зусиль з міжнародними ініціативами у сфері безпеки. У цьому контексті роль міжнародних організацій, таких як ООН, НАТО, ЄС, стає незамінною. Вони забезпечують платформу для координації зусиль і спільного реагування на загрози. Водночас, кожна держава повинна мати чітко визначені національні стратегії та механізми забезпечення безпеки, що базуються на принципах міжнародного права та враховують специфіку національних інтересів.

Закон України "Про національну безпеку України" 2018 року ввів поняття "Сектор безпеки і оборони". Згідно із Законом, Сектор безпеки і оборони України включає чотири взаємопов'язані компоненти:

- сили безпеки;
- сили оборони;
- оборонно-промисловий комплекс;
- громадяни та громадські організації, які добровільно залучаються до забезпечення національної безпеки.

Сили оборони України охоплюють Збройні Сили України (ЗСУ), інші військові формування, створені відповідно до законодавства, а також правоохоронні, розвідувальні органи та спеціальні підрозділи з правоохоронними функціями, що забезпечують оборону держави. Оборонно-промисловий комплекс являє собою систему органів державного

управління, підприємств і установ, які займаються розробкою, виробництвом, модернізацією та утилізацією військової продукції.

Складові сектору безпеки та оборони включають:

- Міністерство оборони України: Збройні Сили України (ЗСУ), Державну спеціальну службу транспорту.
- Міністерство внутрішніх справ України: Національну гвардію України, Національну поліцію України, Державну прикордонну службу України (ДПСУ), Державну службу з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Державну міграційну службу України.
- Службу безпеки України (СБУ).
- Розвідувальні органи України: Службу зовнішньої розвідки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Розвідувальний орган Адміністрації Державної прикордонної служби України.
- Управління державної охорони України.
- Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України.
- Апарати Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ).
- Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України та концерн "Укроборонпром".

Згадка про *Воєнну організацію Української держави* як ключового елемента національної безпеки вимагає уточнень. У 1990-х роках воєнно-політичні рішення України були засновані на вузькому розумінні необхідності прискореного формування Воєнної організації, яка насправді була продовженням радянської армії. Тому Воєнна організація розглядалася як частина колишньої радянської військової структури [30].

Вона була закріплена в декількох законах України, зокрема в *"Про основи національної безпеки України"* та *"Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави"*. У першому законі Воєнна організація розглядається як сукупність органів

влади та військових формувань, спрямованих на захист національних інтересів від загроз. В іншому законі вона описується як складова єдиної системи управління, яка об'єднує органи влади та військові формування для забезпечення захисту інтересів держави.

Це призвело до змішування понять національної та державної безпеки, де національне сприймалося як частина державного, що відображає радянську модель. Це призвело до доволі вільного трактування правлячим політикумом структурно-функціональних та цільових особливостей Воєнної організації Української держави.

Термін *"воєнна організація держави"* був повторно зазначений у Законі України *"Про організацію оборонного планування"*. Однак визначення сутності та структури Воєнної організації держави так і не було досягнуто. Згідно з дослідженням В. Чорного, протягом двох десятиліть незалежності України існувало багато військових структур, які могли б вважатися складовими Воєнної організації, зокрема ЗСУ, Служба зовнішньої розвідки та де-юре війська Цивільної оборони України.

Проте нормативне визначення сутності та структури Воєнної організації держави так і не відбулося. Згідно з В. Чорним, протягом двох десятиріч України як незалежної держави існувало багато військових структур, що мали різні підходи до визначення як складники Воєнної організації держави. Серед них:

- ЗСУ, Служба зовнішньої розвідки України та де-юре війська Цивільної оборони України, визначені прямо в законодавстві.
- *МВС України* (частково, через участь в заходах територіальної оборони), Державна спеціальна служба транспорту Міністерства транспорту і зв'язку України, Державна прикордонна служба України (ДПСУ), які мають функцію безпосереднього захисту держави через ведення бойових дій.
- За ознакою комплектування військовими, які мають військові звання, проходять військову службу та на яких поширюється соціальний і

правовий захист, умови пенсійного забезпечення, передбачені для військовиків.

ЗСУ, ДПСУ, СБУ, Служба зовнішньої розвідки України, Державна спеціальна служба транспорту, Управління державної охорони [32, с. 238]. Будь-яка комбінація військових формувань України могла вважатися частиною Воєнної організації держави, але без централізованого управління. РНБО виконувала функцію координації, але не могла стати керівним органом. Протягом тривалого часу Україна акцентувала увагу на необхідності формування Воєнної організації, яка мала захищати інтереси держави від загроз. Силіві структури, такі як ЗСУ, МВС, СБУ та ін, були орієнтовані на ці завдання. Однак цей підхід був перенесенням радянських моделей на сучасні умови, що не вирішило проблеми ефективного управління, оптимізації функцій і уникнення дублювання обов'язків. Україна на початку незалежності опинилася в пастці пострадянської військової імітації, орієнтуючись на зовнішні символи військової потужності. Навчання тактичного рівня, участь окремих підрозділів у міжнародних миротворчих місіях, військові ритуали, оркестрові заходи та інші події, організовані за ініціативою державного керівництва та їхніх інформаційних структур, пропонувалися як ознаки постійного розвитку національної безпеки та оборонної сфери. Відповідно до радянського підходу, акцент робився переважно на оборонний аспект, який ототожнювався із загальною безпекою. Проявом домінування формальності над сутністю стало знецінення престижу високого військового звання, зокрема генерала армії України (або генерала внутрішньої служби України). У період з 1993 по 2014 рік, тобто до початку конфліктів на сході України, це звання було присвоєно лише 19 особам. В основному таким генералам ставали очільники ключових військових структур України (МО, Генерального штабу Збройних сил, МВС, СБУ, ДПСУ), незалежно від наявності у них спеціалізованої освіти або послідовного кар'єрного зростання у військовій сфері. Навіть колишній

міністр внутрішніх справ УРСР отримав це звання, не відповідаючи загальноприйнятим критеріям. Для порівняння, за час існування СРСР (1922–1991 рр.) звання Маршала Радянського Союзу було присвоєно 41 особі, з яких 36 були професійними військовими, а 5 – політичними діячами. У США звання генерала армії було запроваджено у 1866 році. Попри активну участь у численних конфліктах, це звання було присвоєно лише 10 разів, з них 8 – генералам армії та 2 – адміралам флоту і генералам військово-повітряних сил. У пострадянській Росії найвище військове звання – Маршал Російської Федерації – було присвоєно лише одного разу Ігорю Сергєєву. Як зазначає М. Степико, в Україні тривалий час зберігався вплив радянського стилю мислення. У 1991 році Україна не визнала себе спадкоємницею українських державних утворень ХХ століття та їхніх військових формувань. Політичним наслідком цього стало те, що держава не пішла шляхом формування національних збройних сил, як це зробили держави Прибалтики... Ігнорування мілітарної спадкоємності призвело до того, що радянська (проросійська) ментальність перейшла та закріпилась у ЗС України, а її носії почали блокувати розвиток українського війська, власне, як і національних ЗСУ” [33, с. 214].

Радянське поняття "Воєнна організація держави" не було повноцінно реалізоване в Україні. Ідея закону "Про Воєнну організацію України", яка обговорювалася на початку 2000-х, так і не була втілена. Заяви України про "Воєнну організацію" не відповідали її зовнішньополітичним прагненням, зокрема щодо приєднання до НАТО. У країнах Альянсу цей термін не використовується, оскільки вони працюють над безпекою через більш демократичний підхід, активно залучаючи громадянське суспільство. Україна, прагнучи до євроатлантичної інтеграції, повинна була перейти на використання терміну "сектор безпеки та оборони". Україна сама створила для себе пастку, коли в 1998 році оголосила про наміри "повномасштабної інтеграції до європейських та євроатлантичних структур". [34], але

використовуючи при цьому воєнно-політичний лексикон авторитарних (тоталітарних) систем ХХ ст. Розбіжності між пострадянськими державами в 1990-х роках виникли через різне розуміння інституту суб'єктності в забезпеченні обороноздатності. Ці відмінності стали більш помітними з часом. Сучасне розуміння "Воєнної організації держави" в пострадянських країнах характерне для президентських політичних систем, які адаптують радянську спадщину до нових реалій.

Україні важливо розробити єдину систему стратегічного прогнозування і планування в сфері НБ. Ця система повинна розглядати сектор безпеки та оборони як інтегрований об'єкт для стратегічного прогнозування та планування.. Відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/201545, неефективність системи забезпечення [35] НБ визнано однією з найбільших загроз НБ України. Одним із ключових завдань держави у контексті протидії загрозам є покращення системи стратегічного планування на національному рівні та створення цілісної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері безпеки та оборони. Основна мета такої системи – оперативно реагувати на потенційні та актуальні загрози, а також розробляти імовірні дії в кризових умовах, враховуючи політичні, військові, економічні, інформаційні та інші фактори.

Сучасні глобальні виклики вимагають комплексного підходу до прогнозування та планування, що потребує взаємодії між суб'єктами, спільних рішень і координації дій. Це забезпечить ефективну відповідь на загрози, співпрацю в реформуванні сектору безпеки та оборони, а також оптимальне використання ресурсів. Для цього необхідне реформування нормативно-правової бази та організаційної підтримки на різних рівнях, оскільки існуючі підходи потребують модернізації і не враховують зв'язок з бюджетним плануванням. Нині правове регулювання у даній сфері здійснюється відповідно до Законів України «Про основи національної

безпеки» , «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» та «Про державні цільові програми» та низки постанов КМУ. У недавно прийнятих законодавчих актах та нормативних документах КМУ не визначено процедури прогнозування, планування та розробки державних цільових програм у галузі НБ. Також не уточнено роль та місце РНБОУ в цих процесах. Незважаючи на це, існують законодавчі норми, що регламентують планування та координацію дій в сфері оборони.

До прийняття цих законів, єдиним рекомендаційним документом була постанова ВРУ "Про Концепцію національної безпеки України", яка рекомендувала виконавчим органам управління керуватися цією Концепцією у своїй роботі. Однак, у 2004 році був прийнятий Закон України "Про організацію оборонного планування", що вніс певну системність в розвиток ЗСУ, узгоджуючи його з ресурсними можливостями держави. На даний момент, основна частина сектору безпеки представлена "силовими" органами.

Сили безпеки включають правоохоронні та розвідувальні органи, державні структури спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші установи, відповідальні за забезпечення національної безпеки України. Ці структури наділені правом застосовувати легітимне насильство та інші рішучі методи, що можуть обмежувати конституційні права та свободи громадян. Однак відсутність демократичного контролю над їх діяльністю може призвести до втрати управління, створюючи загрозу для суспільства, яке вони покликані захищати.

Законодавство визначає та розгортає повноваження "сил безпеки", які включають правоохоронні структури, розвідувальні агентства, спеціалізовані державні установи з правоохоронними функціями, цивільні оборонні органи та інші установи, що мають за завдання забезпечення НБ відповідно до

Конституції та законодавства України (пункт 17 статті 1). Дослідники, які спеціалізуються на вивченні суспільних процесів, наголошують на значущості аналізу сектора безпеки та оборони України. Ключовим компонентом цього сектора є "сили безпеки", до складу яких входять правоохоронні та розвідувальні органи, державні установи зі спеціальними функціями у сфері безпеки, служби цивільного захисту та інші структури, що виконують завдання із забезпечення національної безпеки згідно із законодавством.

Відмінною рисою "сил безпеки" від "сил оборони" є їхнє функціональне призначення – забезпечення НБ України. Після прийняття Закону України "Про національну безпеку України" та введення нових термінів, виникає питання про взаємозв'язок цих нових дефініцій з термінами, що використовувалися до цього в українській теорії НБ. Однією з таких дефініцій є "сили охорони правопорядку", яка не має чіткого законодавчого визначення.

У зв'язку з розвитком наукових спеціальностей в галузі "НБ" та "ДБ", було додано нову спеціальність, що охоплює службово-бойову діяльність сил охорони правопорядку. Проте, дефініція "сил охорони правопорядку" залишається не визначеною, що ускладнює дослідження цієї сфери та практичне застосування.[36]

Аналіз досліджень у цій сфері підтверджує відсутність єдиної позиції щодо визначення суб'єктів службово-бойової діяльності та приналежності підрозділів правоохоронних органів до категорії "сили охорони правопорядку". Зокрема, роботи О. Шмакова [37, с. 27]. та В. Лазутка [38, с. 357]. вказують на те, що поняття «сили охорони правопорядку» надавалося у надто загальному вигляді, що вказує на потребу уточнення цих понять.

Законодавче визначення «сил безпеки», яке включає "внутрішні війська, правоохоронні органи спеціального призначення та інші військові формування України", залишає багато питань невирішеними. Така

формулювання у паспорті спеціальності унеможлиблює чітке розуміння та структурування поняття "сили охорони правопорядку".

Ця неоднозначність у понятті "сили охорони правопорядку" має практичні наслідки, адже вона ускладнює розробку теорії та практики службово-бойової діяльності цих сил. Така ситуація вимагає не тільки уточнення визначень, але й перегляду наукових спеціальностей та напрямків вдосконалення організації управління силами охорони правопорядку.

Законодавче визначення "сил безпеки" викликає потребу в подальших наукових дослідженнях для уточнення дефініцій та внесення коректив до спеціальностей, що охоплюють цю сферу. Важливо зазначити, що хоча законодавство поділяє сектор безпеки і оборони України на чотири складові, перелік суб'єктів сектора безпеки і оборони не відноситься до жодної з цих категорій.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2

Аналіз співвідношення НБ та ДБ вказує на їх складну та багаторівневу взаємозалежність. Незважаючи на те, що ці дві концепції часто використовуються як синоніми, вони мають різні структури та охоплюють різні аспекти безпеки.

Успішне забезпечення НБ та ДБ залежить від послідовного виконання конкретних завдань і взаємозв'язаних методів реалізації цих завдань. Система забезпечення НБ включає концептуальні, організаційні та ресурсні аспекти, які необхідні для своєчасного і якісного формування стратегії та тактики дій. Принципи комплексності, законності, системності, адаптивності, реалістичності та здійсненності лежать в основі цієї системи.

Аналіз співвідношення національної безпеки (НБ) та державної безпеки (ДБ) справді підтверджує їх складну і багаторівневу взаємодію. Нижче наведено основні акценти, які можуть поглибити розуміння цієї теми:

Національна безпека як ширше поняття

- *Охоплення:* НБ інтегрує різні аспекти безпеки, що впливають на життєздатність держави, суспільства та особи, включаючи як традиційні (воєнна, політична, економічна), так і нові (екологічна, кібернетична) виміри.
- *Пріоритети:* Основною метою є збереження суверенітету, стабільності демократичного устрою та забезпечення умов для сталого розвитку.

Державна безпека як підсистема НБ

- *Фокус:* ДБ спрямована на попередження та нейтралізацію загроз державному управлінню, законності, правопорядку, а також внутрішнім і зовнішнім загрозам, які безпосередньо впливають на функціонування державних інститутів.
- *Інструменти:* ДБ опирається на діяльність правоохоронних органів, контррозвідки, спеціальних служб і систем управління кризами.

Ключові принципи забезпечення НБ і ДБ

- *Комплексність:* Урахування усіх потенційних загроз, як традиційних, так і асиметричних.
- *Законність:* Дотримання міжнародних стандартів і національного законодавства в процесі забезпечення безпеки.
- *Системність:* Узгодження діяльності всіх органів влади в рамках єдиної стратегії.
- *Адаптивність:* Здатність швидко реагувати на динамічні зміни в середовищі безпеки.
- *Реалістичність:* Формулювання цілей та завдань на основі наявних ресурсів.

Взаємозв'язок НБ та ДБ

- *Інтеграція:* ДБ є ключовою складовою НБ, яка забезпечує захист критичних елементів державності, без чого реалізація інших напрямів НБ була б неможлива.
- *Взаємодія:* Успішне забезпечення ДБ сприяє загальній стабільності держави, створюючи сприятливі умови для виконання завдань НБ, наприклад, в економічній або інформаційній сферах.

Практичне значення взаємозалежності

- Розробка стратегій і планів, які враховують специфіку загроз обох рівнів.
- Удосконалення координації між органами, відповідальними за різні аспекти безпеки.
- Оптимізація ресурсів для ефективного вирішення завдань у межах обмеженого бюджету.

Таким чином, НБ і ДБ мають працювати у гармонії, щоб забезпечити стабільний розвиток держави, стійкість її інститутів і захист населення від будь-яких викликів. Гармонійна взаємодія між національною безпекою (НБ) та державною безпекою (ДБ) є основою для забезпечення сталого розвитку країни, стійкості її інститутів і гарантії безпеки для громадян.

У другому розділі проводиться теоретичний аналіз співвідношення національної та державної безпеки. Розглядаються система та основні аспекти обох видів безпеки, а також організаційні та інституційні аспекти їхнього забезпечення. Окрема увага приділяється ролі сил безпеки і оборони у забезпеченні національної та державної безпеки.

1. Розгляд теоретичних підходів до розуміння системи національної та державної безпеки.
2. Визначення основних аспектів та компонентів цих систем.
3. Аналіз організаційних структур та інститутів, відповідальних за забезпечення безпеки на різних рівнях.

4. Вивчення їхньої взаємодії та ефективності у досягненні стратегічних цілей.

5. Оцінка ролі військових та правоохоронних структур у системі національної безпеки.

6. Розгляд їхнього внеску в запобігання загроз та забезпечення національного оборонного потенціалу.

РОЗДІЛ 3. ОБОРОНА ДЕРЖАВИ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Аналіз конституційних положень що регулюють військову оборону.

Правовий статус сил безпеки та оборони.

Аналіз конституційних положень щодо військової оборони та правового статусу сил безпеки є важливим для забезпечення обороноздатності держави. Вони визначають основні принципи, завдання та обов'язки військових і правоохоронних органів, акцентуючи увагу на захисті суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності країни, що є особливо актуальним в умовах російської агресії. Для підвищення обороноздатності необхідно проводити наукові дослідження та дискусії щодо ролі оборони в системі НБ та воєнної безпеки. Правове регулювання через Конституцію України та інші нормативно-правові акти забезпечує легітимність і системність оборонної структури. Це також допомагає виконувати завдання та функції державної влади, які визначені в Конституції та законах України, та регулює соціальні відносини у сфері оборони. До таких завдань публічної влади належить і визначена Конституцією України (ст. 17) функція (завдання) щодо забезпечення оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності, які є найважливішими функціями держави та справою всього українського народу [39]. Законом України «Про оборону України», оборона України визначається як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [40], що здійснюються органами публічної влади. Такі

заходи здійснюються органами публічної влади в межах загальної системи забезпечення НБ нашої держави. Наша позиція полягає в тому, що вивчення теоретичних аспектів забезпечення та правового регулювання оборони України слід проводити в контексті взаємозв'язку з концепціями "НБ" і "воєнна безпека". В уявленні вчених, оскільки сфера НБ охоплює практично всі аспекти життєдіяльності держави, система забезпечення оборони (воєнної безпеки) є частиною загальної системи НБ. Вона є ключовим компонентом та основним інструментом для впровадження державної політики, спрямованої на захист національних інтересів України у сфері оборони [41, с. 206]. В.П. Шкідченко та В.Д. Кохно розглядають критичні аспекти понять "воєнна безпека" та "оборона". Згідно з їх поглядами, головна мета оборони полягає в усуненні або відбитті зовнішньої військової агресії за допомогою збройного втручання. Однак воєнна безпека є більш складною, має багато різних аспектів і вимагає комплексного підходу. Вона досягається не тільки через систему оборони держави, але й за рахунок різноманітних заходів у політичній, економічній та інших сферах суспільства. Таким чином, оборона вважається лише однією з ключових компонентів воєнної безпеки країни [42, с. 6]. О.І. Погібко розглядає НБ та оборону України як взаємопов'язані концепти, а воєнну безпеку вважає складовою загальної концепції НБ [43]. З одного боку, можна стверджувати, що оборона і НБ є двома окремими функціями держави. З іншого боку, ці поняття взаємопов'язані не лише за суб'єктами та об'єктами захисту, але й оборона виступає як ключовий механізм забезпечення НБ держави [44]. На підтвердження цієї позиції, щодо місця оборони в системі НБ, розглянемо положення чинного законодавства. Стаття 17 Конституції України закріплює, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, Забезпечення економічної, інформаційної та національної безпеки стоїть на передньому краї державної політики і є справою всього українського народу. Оборона України, зокрема захист її

суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, є непереможним завданням для ЗСУ [39].

Згідно з Законом України «Про національну безпеку України», НБ визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів від реальних та потенційних загроз. Водночас, воєнна безпека розуміється як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших критичних національних інтересів від воєнних загроз. Під воєнними загрозами розуміються явища, тенденції та чинники воєнного характеру, що можуть унеможливити або ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [45].

У ключовому стратегічному політико-правовому документі в галузі воєнної безпеки - "Стратегії воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона» - відзначено, що воєнна безпека України є фундаментальною умовою для здійснення права українського народу на самовизначення. Ця безпека відіграє ключову роль у збереженні державності України та забезпеченні її сталого розвитку на основі основних принципів демократії, верховенства права, свободи, гідності, а також безпеки та благополуччя громадян різних національностей.

При цьому наголошується, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, який є найважливіша функція держави, справа всього українського народу, в умовах екзистенційної воєнної загрози національній безпеці, зростання дефіциту фінансових ресурсів та дисбалансу воєнних потенціалів України та російської педерації обумовлює необхідність розроблення нової стратегії воєнної безпеки, яка базується на всеохоплюючій обороні України. Головною метою Стратегії воєнної безпеки України є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну

безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [46]

Всеохоплююча оборона України включає комплекс заходів, основний зміст яких полягає у: превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо); застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права [47].

Оборона держави, як частина публічного управління, має ключові атрибути: захист суверенітету, територіальної цілісності та державних кордонів, що регулюється як національним законодавством, так і міжнародними стандартами. Оборона включає підготовку до військового захисту та реагування на агресії, а відповідальність за оборонні заходи покладається на органи державної влади в межах їх повноважень. Діяльність у цій сфері має базуватись на чітких правових нормах для уникнення порушень прав громадян.

Ефективне управління в оборонній сфері потребує правового регулювання, переважно через адміністративне право. Оборона може бути розглянута як функція держави, інституція з відповідними суб'єктами публічного управління, правова система, що регулює оборонні відносини, і процес адміністративних процедур. В умовах військової агресії важливою є чітка координація між органами та ефективне правове регулювання для захисту держави.

У правовій науці існує ряд визначень правового регулювання: це застосування права до суспільних відносин за допомогою юридичних інструментів, вплив на ці відносини для їх упорядкування через правові акти, а також формування нормативно-правових актів, які регулюють поведінку осіб в певних обставинах.

Згідно з Енциклопедичним словником державного управління, правове регулювання представляє собою діяльність держави для впливу на суспільні процеси шляхом встановлення обов'язкових юридичних норм, які гарантуються публічною думкою та можливістю застосування владних інструментів держави.

Враховуючи, що оборона держави в юридичній дисципліні вважається складним правовим явищем, що охоплює різні аспекти суспільного життя, це вимагає адекватного правового регулювання відповідно до специфіки та особливостей цієї сфери.

Державно-вольовий вплив на суспільні відносини у сфері оборони, як одній із сфер публічного управління, здійснюється за допомогою норм адміністративного права. Враховуючи, що суспільні відносини у сфері оборони держави за своєю правовою природою є адміністративно-правовими відносинами, то вони регулюються нормами адміністративного права, а більш конкретно— нормами військово-адміністративного, яке є підгалуззю Особливого адміністративного права [48, с. 40–48].

Адміністративно-правові норми у військово-адміністративному законодавстві є важливими для організації та оптимізації відносин у сфері оборони. Вони забезпечують захист від порушень, запобігаючи незаконним діям та встановлюючи контроль над порушеннями. Ці норми створюють правову основу для управління обороною, гарантують стабільність і захист від військових загроз. Важливо розрізняти поняття "адміністративно-правове регулювання" та "адміністративно-правове забезпечення" з огляду на різні підходи вчених.

Згідно з думкою В.А. Ліпкана, НБ, що включає в себе воєнну безпеку і оборону, не може існувати без адміністративно-правового регулювання. Адміністративно-правове регулювання відіграє роль ключового інструменту в управлінні суспільними відносинами у сфері НБ. Це включає в себе не лише формування нормативних актів, спрямованих на ефективне регулювання НБ, але й створення системи забезпечення НБ з чітким визначенням статусу кожного суб'єкта, що входить до цієї системи [49, с. 11].

Таким чином, адміністративно-правове регулювання виступає як критичний компонент управління НБ, забезпечуючи стабільність, захист і ефективність в цій важливій сфері державного управління.

Захист держави та реалізація оборонних заходів здійснюються державними органами через правові норми. Без правового регулювання неможлива система забезпечення НБ, включаючи воєнну безпеку та оборону. Українські експерти розрізняють два підходи до визначення статусу правових норм, що регулюють оборонні відносини: один традиційний, що вважає їх частиною військового права.

Згідно з І.М. Шопіною, військове право є комплексною галуззю права, яка визначає правила для суспільних відносин, пов'язаних з організацією військових структур та захистом держави в умовах збройних конфліктів чи агресії. [50, с. 8]

За юридичною чинністю нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері оборони, можна класифікувати таким чином: 1) Конституція України; 2) кодифіковані законодавчі акти; 3) закони України; 4) підзаконні нормативно-правові акти: постанови та інші акти ВРУ; укази й розпорядження Президента України; постанови та розпорядження КМУ; акти центральних та місцевих органів виконавчої влади; рішення органів місцевого самоврядування.

На наш погляд, виходячи із юридичної сили нормативно-правових актів ієрархічну систему військово-адміністративного законодавства, яким

регулюються питання оборони держави складає: 1) Конституція України; 2) закони України; 3) міжнародні договори України; 4) укази та розпорядження Президента України; 5) постанови та розпорядження КМУ; 6) міжвідомчі нормативні акти (у першу чергу, щодо організації взаємодії суб'єктів забезпечення оборони); 7) нормативно-правові акти міністерств та інших органів виконавчої влади (накази, інструкції, положення, настанови, статuti тощо); 8) нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних адміністрацій, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування; 9) нормативно-правові акти органів військового управління та військового командування [50, с. 100].

Оборона в юридичній науці розглядається як конституційна функція держави, спрямована на захист суверенітету, територіальної цілісності та національних інтересів від воєнних загроз. Вона є ключовим елементом НБ України. Діяльність у сфері оборони регулюється військово-адміністративним правом, яке впливає на відносини через адміністративно-правові засоби. Після здобуття незалежності Україна розвивала систему військово-адміністративного законодавства, включаючи різні рівні правових актів для забезпечення оборони.

3.2. Правовий аналіз заходів протидії дезінформації в інформаційній війні.

Інформаційна безпека є важливою складовою НБ. Інформація сьогодні є не тільки засобом комунікації, але й інструментом маніпуляцій. Інформаційні атаки спрямовані на дестабілізацію внутрішньої ситуації, підірвання довіри до державних інститутів і провокування конфліктів. Україна прийняла Закон "Про основні засади забезпечення кібербезпеки", який регулює захист від кібератак, зокрема інформаційного характеру. Однак

потрібні додаткові заходи для боротьби з дезінформацією та кібершпигунством. Важливим є також розвиток культури інформаційної грамотності серед населення.

Вторгнення змінило мовний ландшафт України, спричинивши відродження української мови, яка стала символом національної єдності.

Інформація стала ключовим інструментом впливу, здатним маніпулювати громадською думкою. Термін "інформаційна війна" був введений Томасом Роном у 1976 році, підкреслюючи важливість інформаційної інфраструктури для економіки США. Інформаційна війна використовується для впливу на соціальні відносини та підсилення власних позицій. Інформатизація суспільства та впровадження електронних систем управління призводять до ризиків для державної інформації, вимагаючи захисту від несанкціонованого доступу та поширення дезінформації. Глобалізація і комп'ютеризація формують нові інформаційні загрози, зокрема інформаційну війну, яка використовує методи впливу, включаючи дискредитацію, мінімізацію впливу та доведення до абсурду. Ця війна охоплює захист інформаційних систем, психологічну боротьбу та кібернетичні конфлікти. Важливо вивчати методи інформаційної війни та культурні особливості противника для ефективного захисту інформаційної безпеки. Інформаційна безпека є пріоритетом для держави, забезпечуючи доступ до інформації та борючись з дезінформацією і пропагандою. Інформаційна війна, хоч і не завдає фізичної шкоди, впливає на суспільну психологію, її наслідки можуть бути навіть гіршими за збройні конфлікти. Тому розуміння та захист від інформаційної війни стають ключовим завданням для кожної держави.

Інформаційна безпека є невід'ємною частиною НБ та пріоритетом для країни. Інформаційна безпека забезпечує громадян вичерпною інформацією та вільним доступом до різноманітних джерел інформації, регулює поширення дезінформації, сприяє соціальній цілісності, захищає

інформаційний суверенітет, веде боротьбу з негативною інформаційною та психологічною пропагандою, забезпечує національний інформаційний простір, попереджає маніпуляції, інформаційні війни та бойові дії [51].

Інформаційна війна, відзначають деякі дослідники, не завдає безпосередньої фізичної шкоди, але має серйозний вплив на суспільну психологію та психіку особистості. За масштабами та значенням, наслідки інформаційних війн можуть бути подібні або навіть перевищувати наслідки збройних конфліктів. Основні методи інформаційної війни включають блокування або спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень противника.

Інформаційна війна може розглядатися як новий вид бойових дій, де застосовується специфічна зброя, яка не завдає фізичних пошкоджень, але може викликати серйозні наслідки. Інформаційні війни можуть відбуватися перед, під час і після воєнних дій, що робить їх особливо небезпечними. Ці війни відбуваються давно, просто зараз вона набрала нового «кібер» формату [52].

Сутністю інформаційної безпеки є захищений стан інформаційного простору України, в якому не домінують спеціальні інформаційні операції, акти зовнішніх інформаційних атак, інформаційний тероризм, привласнення інформації спеціальними технічними засобами, кіберзлочинність та інші руйнівні інформаційні наслідки що можуть завдати серйозної шкоди національним інтересам [53, с. 14].

Пріоритетні напрямки державної політики України у сфері інформаційної безпеки включають:

- 1) Забезпечення інформаційного суверенітету через створення стандартів для розвитку інфраструктури, впровадження новітніх технологій та наповнення національного і світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну.

- 2) Мобілізація ЗМІ для протидії корупції та іншим загрозам НБ.

3) Гарантування конституційних прав на свободу слова, доступ до інформації, захист персональних даних та запобігання незаконного втручання в діяльність ЗМІ та професійних утисків.

4) Розробка комплексних заходів для захисту національного інформаційного простору та його монополізації.

У контексті інтеграції України в міжнародну систему інформаційної безпеки, важливо розробити національну політику як частину глобальної системи безпеки, з урахуванням національних інтересів. Захист інформаційної безпеки в Україні є спільною турботою держави та громадян.

Законодавство має забезпечувати доступність та свободу інформації. Доктрина інформаційної безпеки України визначає основні принципи, але не надає конкретних завдань та відповідальних за інформаційну безпеку, що вимагає комплексного підходу. Для цього потрібно розвивати національну інформаційну інфраструктуру, інвестувати в безпечні технології, захищати національний інформаційний простір та стратегічні об'єкти.

Внутрішні чинники загроз інформаційній безпеці включають відсталість технологій та проблеми інформаційного законодавства. Зовнішні чинники – спроби впливу на інформаційний простір України, зокрема пропагандистський вплив росії через інформаційно-психологічні кампанії. Після початку війни українські медіа почали домінувати, однак відсутність повноцінних національних медіа ставить під загрозу об'єктивне висвітлення подій в Україні на міжнародному рівні.

Національний інформаційний простір України стикається з викликами щодо державної політики, економічного розвитку та інтеграції в європейські структури. Модернізація внутрішніх справ, забезпечення безпеки та іміджу країни стають пріоритетами. Стратегія інформаційної безпеки має базуватися на принципах демократії, прав людини та безпечного користування Інтернетом, а також захисті національних інтересів.

Основні принципи інформаційної безпеки включають етику обробки даних, збереження конфіденційності та протидію маніпуляціям. Ефективність інформаційної політики залежить від грамотного управління державою.

У ВРУ працюють комітети, що зосереджуються на інформаційній політиці, включаючи Комітет з гуманітарних питань та інформаційної політики. Міністерство культури та інформаційної політики регулює національне мовлення та інформаційну безпеку, а Міністерство цифрової трансформації відповідає за електронне урядування та розвиток інформаційної інфраструктури.

РНБОУ відіграє ключову роль у координації заходів забезпечення НБ в інформаційному просторі. В контексті глобалізації та цифрової трансформації інформаційна безпека стає фундаментом для розвитку сучасного інформаційного простору, що базується на високих технічних стандартах та демократичних принципах. Як регулюючий орган, РНБО може застосовувати санкції за порушення в рамках своєї компетенції [54], керівництво якої здійснює Президент України. Згідно з Конституцією та Законом про Раду національної безпеки і оборони України, до Координаційного органу входять лідери профільних міністерств та інші посадові особи. Управління має можливість здійснювати діяльність у сфері інформації, включаючи виявлення потенційних та реальних загроз національним інтересам, за даними Комітету з питань НБ і оборони.

Серед інших важливих інституцій під головуванням Президента України варто виділити Комітет з питань свободи слова та захисту журналістів [55] і Державний комітет зв'язку та інформатизації. Ця система влади аналізує та визначає загрози інформаційній безпеці в Україні, розробляє та впроваджує необхідні заходи для їх нейтралізації. Однак для ефективного протидії інформаційним загрозам необхідна добре організована

система громадської безпеки, яка має базуватися на повній взаємодії всіх органів влади, громадських організацій та громадян.

Інформаційна безпека є ключовим пріоритетом внутрішньої політики України. Держава повинна активно регулювати інформаційні продукти та розробляти відповідне законодавство. Громадськість та ЗМІ можуть підвищити якість інформації, але для запобігання злочинності потрібні додаткові механізми безпеки. РНБОУ грає важливу роль у координації заходів із забезпечення НБ в інформаційному просторі. У глобалізованому та цифровому світі інформаційна безпека є основою для побудови сучасного інформаційного простору.

Державні службовці, громадяни та сили безпеки повинні бути готові до ефективної комунікації, особливо у воєнний час. Зміни ситуації можуть бути швидкими, тому важливо мати чітке планування та комунікацію. В умовах війни професійна комунікація стає складною через стрес, нестабільну ситуацію та відсутність інформації. Необхідно забезпечити точність та достовірність комунікації, оскільки помилки можуть мати серйозні наслідки.

Інформація стає потужним інструментом маніпуляцій, тому в умовах інформаційної війни важливо використовувати найефективніші методи комунікації та захисту інформації.

Ось деякі поради, які можуть бути використані для протидії в інформаційній війні:

достовірність і авторитет джерела: Важливо, щоб інформація надходила від достовірних джерел, таких як визнані експерти, дослідницькі організації або відомі медіа. Збільшення авторитету джерела сприяє прийняттю інформації.

перевірка фактів і джерел: Перш ніж поширювати інформацію, вона повинна бути перевірена на достовірність та перевірена за допомогою незалежних джерел. Фактична неправда або маніпуляції з даними можуть викликати руйнівні наслідки.

прозорість та відкритість: Усі джерела інформації повинні бути чітко визначені, інформація повинна бути представлена без приховування та маніпуляцій.

емоційна стриманість: Уникайте використання емоційно зарядженої мови або загальних заяв, які можуть сприйматися як пропаганда. Замість цього, використовуйте об'єктивну мову та факти.

відповідальна реакція на дезінформацію: Якщо виявлено дезінформацію, важливо швидко та ефективно відреагувати на неї, надати коректну інформацію та висвітлити помилки.

залучення критичного мислення: Збільшення рівня грамотності у медійній сфері, розвиток навичок критичного мислення допомагає людям розрізняти правдиву інформацію від дезінформації.

співпраця та координація: Урядові органи, громадські організації, медіа та інші зацікавлені сторони повинні співпрацювати та обмінюватися інформацією для ефективного протидії дезінформації.

медіаграмотність як протидія інформаційній агресії: Ніхто вже не сумнівається, що медіаосвіта, медіаграмотність та розвиток стійкості до впливу дезінформації є важливими аспектами національної безпеки.

Загалом, все це має велике значення в умовах інформаційної війни, оскільки вона допомагає зміцнити довіру до інформації та зменшити вплив дезінформації на суспільство. В умовах інформаційної війни та глобалізації інформаційний простір України потребує системного захисту від дезінформації та маніпуляцій. Законодавча, технологічна та громадська взаємодія є ключем до забезпечення інформаційної безпеки держави. Роль РНБО, Міністерства культури та інформаційної політики, а також інших органів влади в координації заходів і створенні ефективних стратегій для боротьби з інформаційними загрозами стає незаперечною. Успішна протидія дезінформації залежить від активної участі всіх секторів суспільства, тому

важливо мати чітке планування і спільну відповідальність за безпеку на інформаційному фронті.

3.3. Теоретико-правова характеристика національної (державної) безпеки, як системного утворення.

Система забезпечення НБ України потребує реформування для підвищення ефективності. Стратегія національної безпеки країни фокусується на модернізації двох основних компонентів:

1. *Організаційно-правове та ресурсне забезпечення загальнодержавного механізму.* Це вимагає скоординованих дій Президента України, уряду та всіх гілок влади для створення єдиного правового та організаційного середовища.
2. *Забезпечення органів, що спеціалізуються на національній безпеці.* Це стосується ЗСУ, МВС, інших правоохоронних органів та спецслужб, які повинні мати сучасні ресурси і механізми для ефективної роботи.

Основна мета системи НБ — гармонізація інтересів громадян, суспільства та держави через моніторинг, діагностику, виявлення та нейтралізацію загроз. Структура системи визначається об'єктивними та суб'єктивними процесами і включає органи влади, суди, прокуратуру, місцеві органи самоврядування та громадські організації.

Ключове місце в системі забезпечення НБ належить Президенту України, який є гарантом суверенітету, територіальної цілісності та прав людини, а також керує в сфері НБ. Проте, система НБ, побудована в Україні, виявила свою недостатню ефективність під час загострення відносин з росією.

Серед головних причин, які призвели до низької ефективності системи забезпечення НБ України, є наступні

- Система забезпечення НБ України будувалася на основі застарілої радянської системи з використанням її складових (радянської армії, міліції, КДБ, прикордонних військ, які залишилися Україні у спадок від СРСР), радянського законодавства і досвіду її функціонування у минулому столітті в умовах двополярного світу.

- Формування системи забезпечення НБ України відбувалося під тиском світових та регіональних лідерів, які виходили з власних національних інтересів, а не інтересів України (вимоги до України стосовно відмови від ядерної зброї без надання їй дієвих гарантій безпеки).

- Політичне керівництво України протягом всього періоду незалежності нашої держави формально ставилося до захисту національних інтересів (виконання законодавства з питань національної безпеки, Стратегій НБ не організовувалося), воно й не докладало необхідних зусиль для формування і розвитку системи забезпечення НБ України (хронічне недофінансування програм розвитку складових сектору безпеки з кожним роком погіршувало їх стан і вело до поширення корупції та повного занепаду).

- Багатовекторна зовнішня політика в умовах цілеспрямованого поглиблення розбіжностей у політичних орієнтаціях населення за регіональним принципом і налаштованість представників політичного керівництва держави на реалізацію власних, корпоративних, а не національних інтересів сприяли відцентричним тенденціям і неготовності системи забезпечення НБ до протидії загрозі сепаратизму.

Незавершеність формування системи забезпечення НБ України та її неспроможність вчасно виявляти загрози, а також вплив іноземних спецслужб, ведуть до помилкових управлінських рішень. Це підкреслює необхідність реформування системи НБ, створення нової моделі та цілісної системи законодавчих актів у сфері НБ та оборони.

Система повинна об'єднувати існуючі та нові органи, державні та недержавні структури, соціальні групи і громадські організації для забезпечення національних інтересів. Вона має бути комплексною, багаторівневою та охоплювати всі сфери суспільства: політичну, правову, соціальну, економічну, технологічну, екологічну та духовну.

Основною метою системи є виявлення, прогнозування і реагування на загрози. Реформування повинно базуватися на комплексному підході, з урахуванням розвитку всіх секторів суспільства та створення дієвих механізмів захисту від конкретних загроз.

Система повинна бути стабільною, гнучкою та адаптивною до змін. Її життєздатність залежить від організаційної структури, керованості, технічного забезпечення, прогнозування загроз і превентивних заходів. Оцінка та порівняння системних характеристик допоможе визначити роль системи забезпечення НБ у державній політиці щодо безпеки України.

Для оцінки глобальних проблем, що впливають на рівень національної безпеки, у 2006 році експерти запропонували узагальнений індекс міжнародної безпеки, відомий як індекс глобальної безпеки (англ. International Security Index, iSi). Цей індекс відображає відхилення міжнародної ситуації в контексті безпеки від ідеального рівня, який за методологією визначено у 4210 пунктів. Основною метою iSi є кількісна оцінка динаміки глобальних процесів, пов'язаних із поняттям «міжнародна» або «глобальна» безпека, а також аналіз змін у світовій безпеці під впливом різноманітних військових та невійськових факторів.

Індекс безпеки України за 2023 рік становив 4,89 за 10-бальною шкалою. Цей показник є комплексною оцінкою стану безпеки країни, враховуючи такі аспекти, як економічна стабільність, політична ситуація, соціальна згуртованість, правова захищеність, кібербезпека та інші ключові фактори, що формують загальний рівень безпеки.

Цей рейтинг виявляє ряд викликів, з якими Україна стикається в області безпеки, і одночасно вказує на можливості для подальшого зміцнення і розвитку. Оцінка в 4.89 підкреслює, що, незважаючи на деякий прогрес, перед Україною стоїть значний простір для покращення, особливо в аспектах забезпечення стабільності, захисту прав і свобод громадян, а також ефективного реагування на внутрішні та зовнішні загрози безпеки.[56]

Функції державного управління НБ спрямовані на реалізацію національних інтересів через організаційні, координаційні та регуляційні впливи, охоплюючи всі сфери суспільства та держави. Метою є створення умов для розвитку особистості, суспільства та держави, а також нейтралізація загроз, що можуть послабити державу.

Держава повинна виконувати такі ключові завдання: здійснювати моніторинг, аналіз і прогнозування стану національної безпеки та можливих загроз; забезпечувати ефективне функціонування системи національної безпеки для попередження і нейтралізації ризиків; контролювати процеси розробки, використання та експорту безпекових технологій; захищати внутрішній ринок від неякісної безпекової продукції; сприяти доступу до світових ресурсів для підвищення рівня безпеки; формувати та впроваджувати політику у сфері національної безпеки; розробляти державні програми, що об'єднують зусилля різних структур для забезпечення національної безпеки.

Ці напрямки та рекомендації в сферах компонентах національної безпеки сприяють зміцненню та ефективному управлінню:

Політична сфера передбачає реалізацію таких завдань: забезпечення ефективного захисту прав громадян України як всередині держави, так і за її межами; протидія втручанням у внутрішні справи країни та усунення таких спроб; інтеграція України в існуючі та нові системи універсальної й регіональної безпеки; запобігання проявам політичного екстремізму,

сприяння громадянській згоді та підтримка соціальної стабільності; створення надійних механізмів захисту конституційного ладу, боротьба з порушеннями закону та правопорядку; формування умов для ефективної боротьби з корупцією та злочинністю, особливо організованою; забезпечення виконання законних рішень органів державної влади й місцевого самоврядування.

Основні рекомендації для відповідальних органів (Офіс Президента України, Міністерство юстиції України, МВС, МЗС (Департамент європейської інтеграції, Департамент міжнародних організацій, Департамент політики безпеки та оборони), ВРУ (Комітет з питань національної безпеки і оборони, Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності), Державна регуляторна служба України, Центральна виборча комісія України, Національна агенція з питань запобігання корупції (НАЗК), Міністерство інформаційної політики України, Міністерство культури та інформаційної політики України та ін) у політичній сфері щодо забезпечення національної безпеки та стабільності України:

Захист прав громадян: Розробити та впровадити дієві механізми захисту прав громадян України як всередині країни, так і за її межами, через міжнародні угоди та двосторонні договори. Створити систему правової підтримки українців за кордоном через консульські служби та дипломатичні місії.

Протидія зовнішньому втручання: Удосконалити законодавство для захисту держави від зовнішнього втручання у внутрішні політичні процеси. Розробити стратегії для запобігання впливу іноземних спецслужб та пропагандистських кампаній, включаючи створення міжвідомчих груп для моніторингу та реагування.

Інтеграція в системи безпеки: Активізувати співпрацю з міжнародними організаціями безпеки (НАТО, ООН, ОБСЄ) для подальшого

зміцнення регіональної та універсальної безпеки. Продовжувати діалог з ключовими міжнародними партнерами з метою забезпечення надійних оборонних гарантій для України.

Запобігання політичному екстремізму: Впровадити національні програми протидії політичному екстремізму та радикалізації, особливо серед молоді та вразливих груп. Посилити громадянське суспільство та підтримку демократичних цінностей шляхом підвищення рівня політичної освіти та участі громадян у процесах прийняття рішень.

Захист конституційних засад та правопорядку: Посилити заходи з охорони конституційного ладу шляхом запобігання будь-яким спробам його підриву, у тому числі з боку політичних чи екстремістських груп. Підтримувати органи правопорядку через модернізацію правоохоронних органів і підвищення ефективності боротьби з порушеннями законності.

Боротьба з корупцією та організованою злочинністю: Поглибити співпрацю з міжнародними партнерами для обміну досвідом та ресурсами у боротьбі з організованою злочинністю та корупцією. Реформувати антикорупційні органи для забезпечення їхньої незалежності та ефективної роботи. Створити механізми постійного моніторингу і контролю за використанням державних ресурсів.

Виконання законних рішень органів влади: Забезпечити належне виконання рішень судів та органів державної влади, що є ключовим для забезпечення законності. Вдосконалити механізми контролю за виконанням рішень місцевих органів самоврядування та забезпеченням їхньої прозорості.

Економічна сфера: Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів і державних ресурсів, а також їх переміщенню в тіньовий сектор економіки; забезпечення контролю за експортно-імпортною діяльністю для підтримки національних інтересів і захисту вітчизняного виробника; протидія незаконній економічній діяльності та неконтрольованому відтоку

національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

Основні рекомендації для відповідних органів у економічній сфері (Мінфін (Департамент державного бюджету, Департамент податкової політики, Департамент митної політики), Мінекономіки (Департамент розвитку підприємництва та регуляторної політики, Департамент зовнішньоекономічної діяльності та європейської інтеграції, Департамент промислової політики), Міністерство аграрної політики та продовольства України (Департамент аграрного розвитку, Департамент продовольчої безпеки), Національний банк України (Департамент монетарної політики, Департамент банківського нагляду), Антимонопольний комітет України (Управління конкурентної політики, Управління контролю за економічною концентрацією), Міністерство інфраструктури України (Департамент транспортної політики, Департамент розвитку інфраструктури), Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (Департамент енергетичної безпеки, Департамент нафти і газу), Фонд державного майна України (Управління приватизації, Управління управлінням державного майна), ДПС (Головне управління податкового контролю, Головне управління митного контролю) Державна служба статистики Департамент економічної статистики, Департамент соціальної статистики, Державна аудиторська служба України, Управління контролю за використанням державних коштів, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та інші органи відіграють важливу роль у забезпеченні економічної безпеки України.

Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів:
Посилити фінансовий контроль та аудит державних установ з метою своєчасного виявлення та попередження незаконного використання бюджетних коштів. Створити сучасну систему моніторингу та управління державними фінансами, яка дозволить запобігати корупції та зловживанням під час розподілу та використання ресурсів. Збільшити прозорість у розподілі

бюджетних коштів через впровадження відкритих електронних платформ для відстеження витрат державних органів та установ.

Контроль за експортно-імпортною діяльністю: Посилити контроль за експортно-імпортними операціями для захисту національних економічних інтересів, зокрема через встановлення квот та митних обмежень на товари стратегічного значення. Впроваджувати інструменти державної підтримки для захисту національного виробника, такі як субсидії, податкові пільги або преференції для окремих секторів економіки. Співпрацювати з митними та торговельними партнерами для забезпечення ефективної боротьби з контрабандою і тіншовими схемами експорту та імпорту.

Боротьба з протиправною економічною діяльністю: Вдосконалити законодавство з метою посилення відповідальності за незаконну економічну діяльність, включаючи відмивання грошей та ухилення від податків. Створити спеціалізовані органи або підрозділи у правоохоронних структурах для боротьби з економічними злочинами, такими як шахрайство, фінансові махінації та нелегальний бізнес. Залучати міжнародний досвід та співпрацювати з іноземними партнерами для виявлення та знешкодження транскордонних злочинних економічних схем.

Протидія неконтрольованому відтоку національних ресурсів: Створити системи захисту та управління національними ресурсами, зокрема через запровадження суворого контролю за відтоком матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інформаційних ресурсів. Впровадити програми утримання та стимулювання розвитку національних наукових кадрів, щоб запобігти відтоку інтелектуальних ресурсів за кордон. Збільшити державне фінансування стратегічних галузей економіки та інновацій, щоб стимулювати їх розвиток і запобігати втратам ресурсів.

соціальна сфера Виявлення та усунення причин значного соціального розшарування під час переходу до ринкової економіки, вжиття заходів для протидії кризовим демографічним тенденціям, створення ефективної системи

соціального захисту, охорони та відновлення фізичного й духовного здоров'я населення, підтримка розвитку та захисту освітнього й культурного потенціалу країни, а також професійний захист прав споживачів є ключовими завданнями у соціальній сфері.

Основні рекомендації для органів, відповідальних за забезпечення стабільного розвитку та соціальної безпеки України, охоплюють такі установи: Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, Національна служба здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство молоді та спорту України, Фонд соціального страхування України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, обласні та районні управління соціального захисту, центри зайнятості, а також спеціалізовані навчальні заклади, такі як Національний університет соціальних і політичних наук.

Координація їхніх дій спрямована на забезпечення стійкого розвитку, соціальної згуртованості та підвищення рівня соціального захисту населення.

Виявлення та усунення причин соціального розшарування: Проводити регулярний аналіз економічної та соціальної ситуації для виявлення ключових чинників, що спричиняють соціальне розшарування в процесі переходу до ринкової економіки. Впроваджувати програми державної підтримки для найбільш уразливих верств населення з акцентом на створення робочих місць, доступ до якісної освіти та медичних послуг. Забезпечити прогресивну систему оподаткування для скорочення розриву між багатими і бідними та для справедливого перерозподілу доходів.

Протидія кризовим демографічним процесам: Розробити та впровадити комплексні програми підтримки народжуваності та сімей з дітьми, включаючи фінансову допомогу, доступ до житла та дитячих освітніх установ. Проводити активну державну політику щодо поліпшення умов для трудової міграції, створюючи можливості для повернення громадян, що

працюють за кордоном. Впроваджувати заходи для підтримки здоров'я нації, включаючи пропаганду здорового способу життя, профілактику захворювань і забезпечення доступу до медичних послуг.

Створення ефективної системи соціального захисту: Реформувати систему соціального забезпечення, зосередивши увагу на адресній підтримці громадян, які цього потребують, та ефективному використанні державних коштів. Гарантувати належний рівень соціальних виплат для пенсіонерів, осіб з інвалідністю та інших вразливих верств населення, забезпечуючи їх своєчасну індексацію.. Покращити умови праці та соціальні гарантії для працівників, зокрема в контексті охорони здоров'я, відпусток та соціального страхування.

Стимулювання розвитку освітнього і культурного потенціалу: Підвищити рівень фінансування освіти, науки та культури, створюючи умови для розвитку інновацій та збереження національної культурної спадщини. Запровадити заходи для стимулювання молоді до навчання та розвитку професійних навичок через державні програми стипендій та підтримку молодіжних ініціатив. Захищати інтелектуальну власність і забезпечити доступ до якісної освіти для всіх громадян.

Професійний захист прав споживачів: Створити ефективну систему захисту прав споживачів, забезпечуючи їхню інформованість про якість товарів і послуг. Посилити контроль за дотриманням прав споживачів на ринку, запровадивши жорсткі санкції за порушення у сфері продажу товарів і надання послуг. Підтримувати незалежні організації та ініціативи, які займаються захистом прав споживачів і надають безкоштовну юридичну підтримку.

Воєнна сфера: Розробка ефективних механізмів і впровадження комплексних заходів для запобігання можливій агресії або воєнному конфлікту, а також локалізації й ліквідації їх наслідків; недопущення порушень державного кордону та територіальної цілісності України;

забезпечення демократичного цивільного контролю над воєнною організацією держави.

Ключові рекомендації для відповідних органів у воєнній сфері включають:

- Збройні Сили України (ЗСУ) (Генеральний штаб, Командування Сухопутних військ, Повітряних Сил, Військово-Морських Сил, Десантно-штурмових військ, Сил спеціальних операцій);
- Міністерство оборони України (зокрема, Головне управління військової розвідки);
- Національну гвардію України;
- Державну прикордонну службу України (ДПСУ);
- Міністерство внутрішніх справ України (включаючи Управління цивільного захисту);
- Службу безпеки України (СБУ);
- Військову прокуратуру України;
- Національне агентство України з питань державної служби (НАДС);
- Командування об'єднаних сил (ОС).

На практиці існують розбіжності між міжнародними стандартами та національним законодавством. Для України, як і для багатьох інших держав, важливо гармонізувати національні закони із міжнародними стандартами, щоб уникнути порушень та забезпечити відповідальне виконання завдань у сфері безпеки. Україна, як і багато інших держав, стикається з необхідністю удосконалення своєї правової бази. Закон України "Про національну безпеку" визначає воєнну безпеку, громадську безпеку та державну безпеку як ключові складові для забезпечення стабільності держави.[57]

Створення ефективних механізмів запобігання агресії та військовому конфлікту: Розробка сучасної військової доктрини з урахуванням поточних геополітичних викликів та потенційних загроз. Посилення розвідувальних спроможностей для своєчасного виявлення та попередження можливих

агресивних дій з боку потенційних та наявних противників. Розвиток системи колективної безпеки через активну співпрацю з міжнародними організаціями та союзниками.

Локалізація та ліквідація наслідків агресії росії військового конфлікту: Створення ефективних планів реагування на надзвичайні ситуації військового характеру, включаючи цивільний захист і евакуацію населення. Розвиток системи військово-медичного забезпечення для надання своєчасної допомоги постраждалим. Забезпечення готовності інфраструктури до швидкого відновлення після можливих пошкоджень.

Запобігання спробам порушення державного кордону та територіальної цілісності: Посилення охорони державного кордону шляхом модернізації технічних засобів контролю та збільшення чисельності прикордонних підрозділів. Впровадження інноваційних технологій для моніторингу та захисту кордону, таких як безпілотні літальні апарати та системи раннього виявлення. Розвиток співпраці з сусідніми країнами для спільного забезпечення прикордонної безпеки та обміну інформацією.

Гарантування демократичного цивільного нагляду за діяльністю військової організації держави.: Підвищення прозорості діяльності ЗСУ та ін через регулярну звітність перед парламентом та суспільством. Забезпечення підзвітності військового керівництва перед цивільними інститутами влади. Впровадження механізмів громадського контролю та участі незалежних експертів у оцінці діяльності військових структур.

Модернізація та професіоналізація ЗСУ: Оновлення озброєння та військової техніки шляхом інвестування в національний оборонно-промисловий комплекс і залучення іноземних технологій. Підвищення рівня підготовки військовослужбовців через впровадження сучасних навчальних програм та участь у міжнародних військових навчаннях. Стимулювання кадрового потенціалу шляхом покращення соціального захисту, умов служби та кар'єрних можливостей для військовослужбовців та військовозабо в'язаних.

Реформа оборонно-промислового комплексу: Оптимізація управління оборонними підприємствами для підвищення їх ефективності та конкурентоспроможності. Підтримка науково-дослідних робіт у сфері оборони для розвитку інноваційних технологій та озброєнь. Розширення співпраці з міжнародними партнерами в оборонній промисловості для спільного виробництва та обміну технологіями.

Посилення міжнародного військового співробітництва: Активна участь у програмах НАТО та ЄС з метою інтеграції в європейську систему безпеки. Розвиток двосторонніх відносин з стратегічними партнерами для обміну досвідом та проведення спільних навчань.

Покащення кібербезпеки та інформаційного захисту: Створення спеціалізованих підрозділів для протидії кіберзагрозам і захисту критичної інформаційної інфраструктури. Впровадження сучасних засобів криптографії та захисту даних у військових та державних мережах. Підготовка фахівців у сфері кібербезпеки через освітні програми та міжнародне співробітництво.

Інформаційні атаки мають на меті дестабілізацію внутрішньої ситуації в країні, підірвання довіри до державних інститутів та провокування конфліктів. На законодавчому рівні Україна зробила кроки в цьому напрямку, прийняття Закону України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" встановило правові та організаційні принципи для захисту держави від кібератак, зокрема тих, що мають інформаційний характер.

Проте, на практиці є необхідність ширшого регулювання, яке б охоплювало питання боротьби з дезінформацією, маніпуляцією суспільною думкою та кібершпигунством, Однак, зростання кіберзагроз вимагає особливої уваги до правового регулювання.[58]

Розвиток територіальної оборони та резерву: Створення ефективної системи територіальної оборони, що залучає місцеве населення до захисту своєї громади. Розширення програми підготовки резервістів та їх регулярне

навчання. Взаємодія з громадськими організаціями для підвищення оборонної спроможності на місцевому рівні. Покращити контроль за мобілізаційними заходами.

підтримки військовослужбовців та ветеранів: Розробка програм реабілітації та соціальної адаптації для учасників бойових дій. Забезпечення гідних житлових умов та медичного обслуговування для військових і їх сімей. Надання освітніх та професійних можливостей для ветеранів з метою їх інтеграції в цивільне життя. Низька ефективність сил безпеки і оборони та оборонної промисловості ставлять під загрозу обороноздатність країни. Чітка стратегія та ефективна підготовка є ключовими для успішної оборони. Недостатня підготовка може призвести до втрат та жертв серед населення. Корупція в армійських структурах підриває довіру до армії та уряду. Застаріла техніка та проблеми управління знижують бойову готовність і загрожують територіальній цілісності країни. Відсутність адекватної підготовки та фінансування в умовах війни має потенціал призвести до великих втрат та загрози національній безпеці, підриваючи соціальну стабільність країни.[59]

екологічна сфера: Запровадження та контроль за дотриманням науково обґрунтованих норм природокористування та охорони навколишнього середовища; моніторинг екологічного стану, виявлення і усунення загроз для здоров'я населення, своєчасне попередження громадян про небезпеки; зниження антропогенних впливів, ліквідація наслідків негативного впливу людської діяльності на природу; впровадження екологічно безпечних технологій у виробничі процеси; реалізація заходів для зменшення наслідків Чорнобильської катастрофи; запобігання ввезенню в Україну небезпечних для екології технологій, речовин і матеріалів. Зміни клімату, забруднення довкілля і вичерпання природних ресурсів становлять серйозні загрози для майбутніх поколінь. Держави повинні інтегрувати екологічні аспекти в свої стратегії національної безпеки, розробляти політики для зменшення викидів

парникових газів, переходити на відновлювальні джерела енергії та забезпечувати сталий розвиток.

Основні рекомендації для відповідних органів у сфері екології (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна екологічна інспекція України, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство України з управління зоною відчуження, ДСНС, Міністерство охорони здоров'я України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Національна академія наук України та ін.) для забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку країни.

Впровадження науково обґрунтованих нормативів природокористування: Розробка та постійне оновлення нормативів з охорони довкілля, які ґрунтуються на сучасних наукових дослідженнях та враховують специфіку регіональних екосистем. Забезпечення контролю за виконанням екологічних нормативів у різних галузях промисловості, сільського господарства та будівництва.

Моніторинг стану навколишнього середовища: Розширення системи екологічного моніторингу для постійного відстеження рівня забруднення повітря, води та ґрунтів. Забезпечення оперативного реагування на виявлені екологічні загрози та своєчасного інформування населення про потенційні ризики для здоров'я.

Зниження антропогенних навантажень: Впровадження заходів для зменшення шкідливих викидів в атмосферу та водні об'єкти через модернізацію підприємств і технологічних процесів. Розвиток програм з охорони природних територій, включаючи створення нових національних парків та заповідників.

Ліквідація наслідків шкідливого впливу людської діяльності: Проведення систематичних заходів з очищення забруднених територій та відновлення екосистем, які зазнали впливу промислових або

сільськогосподарських діяльностей. Забезпечення відповідного фінансування для програм реабілітації постраждалих регіонів.

Впровадження екологічно безпечних технологій: Підтримка переходу промислових підприємств на екологічно безпечні технології шляхом податкових пільг та державних програм фінансування інновацій. Сприяння розвитку відновлюваних джерел енергії (сонячної, вітрової, біоенергетики) для зменшення залежності від традиційних видів палива.

Зменшення наслідків Чорнобильської катастрофи: Продовження заходів з екологічної реабілітації зон, постраждалих від Чорнобильської катастрофи, включаючи очищення забруднених територій та моніторинг радіоактивного фону. Забезпечення належної соціальної підтримки постраждалого населення та наукових досліджень з вивчення довготривалого впливу радіації.

Запобігання неконтрольованому ввезенню екологічно небезпечних речовин: Посилення митного контролю та законодавчих заходів для недопущення ввезення в Україну заборонених або небезпечних для екології речовин, технологій та матеріалів. Створення міжнародної співпраці для моніторингу та запобігання транснаціональному переміщенню небезпечних відходів і забруднювачів.

Інтеграція екологічних аспектів у НБ: Включення питань екологічної безпеки та зміни клімату до стратегії НБ та оборони України, враховуючи можливі загрози для критичної інфраструктури та населення. Розробка політик зі зменшення викидів парникових газів та перехід на екологічно чисті джерела енергії для зниження впливу на зміну клімату.

Переходи на відновлювальні джерела енергії: Стимулювання використання відновлюваних джерел енергії через державні програми та партнерства з приватним сектором. Інвестування у дослідження і розвиток технологій зберігання енергії для стабільного постачання енергії з відновлювальних джерел.

Забезпечення сталого розвитку: Впровадження принципів сталого розвитку у всіх секторах економіки для забезпечення балансу між економічним зростанням та збереженням природних ресурсів для майбутніх поколінь. Розробка національних планів з адаптації до зміни клімату, які включають заходи щодо пом'якшення наслідків природних катастроф, посух та інших негативних екологічних явищ.

інформаційна сфера: Виконання комплексних заходів для захисту інформаційного простору України та її інтеграції в глобальний інформаційний простір; виявлення і усунення причин інформаційної дискримінації України; ліквідація негативних факторів, що порушують інформаційний простір, а також інформаційної експансії з боку інших держав; розробка та впровадження засобів і методів отримання, зберігання, поширення та використання важливої суспільної інформації, створення ефективної інфраструктури в інформаційній сфері.

Основні рекомендації для відповідних органів у інформаційній сфері (РНБО, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Міністерство цифрової трансформації України, СБУ, Національна комісія з регулювання зв'язку та інформатизації, Міністерство культури та інформаційної політики України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Кіберполіція України та ін.) для забезпечення інформаційної безпеки та інтеграції України в глобальний інформаційний простір.

Захист інформаційного простору України: Впровадження сучасних технологій кіберзахисту для запобігання інформаційним атакам, зламам та спробам проникнення в інформаційні системи держави. Забезпечення безпеки державних інформаційних ресурсів, створення національної системи моніторингу та швидкого реагування на загрози в інформаційному просторі.

Інтеграція в світовий інформаційний простір: Розвиток

міжнародного співробітництва в сфері інформаційної безпеки, обміну досвідом та спільних дій з іншими країнами для протидії інформаційним загрозам. Сприяння інтеграції українських медіа та інформаційних ресурсів у міжнародні інформаційні платформи для розширення глобальної присутності.

Усунення інформаційної дискримінації України: Запровадження заходів з протидії дезінформації та фейковим новинам, які негативно впливають на імідж України в міжнародному просторі. Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності світової спільноти про Україну, її культуру, історію та реалії.

Протидія інформаційній експансії з боку інших держав: Розробка стратегії протидії інформаційним атакам і спробам впливу на громадську думку з боку інших країн, особливо у питаннях, що стосуються політичної та економічної стабільності України. Встановлення механізмів моніторингу інформаційного простору для виявлення та блокування шкідливого контенту, пропаганди та маніпуляцій з боку іноземних держав.

Засоби та режими обробки інформації: Розробка та впровадження безпечних та прозорих процедур для збирання, зберігання та передачі суспільно значущої інформації з дотриманням міжнародних стандартів захисту даних. Попотребує створення правових та технічних інструментів для захисту персональних даних громадян та державних інформаційних ресурсів.

Розвиток інформаційної інфраструктури: Модернізація та розширення національної інформаційної інфраструктури, включаючи цифрові мережі та медіаплатформи, для забезпечення швидкого доступу до інформації як в Україні, так і за кордоном.

Підтримка розвитку вітчизняних інформаційних технологій та контенту для посилення національної присутності в інформаційному просторі.

Підвищення медіаграмотності: Запровадження освітніх програм для громадян з медіаграмотності, спрямованих на підвищення критичного мислення та вміння розпізнавати фейки та маніпуляції.

Розвиток медіаосвіти в навчальних закладах для виховання нового покоління, здатного ефективно користуватися інформацією та аналізувати її.

Ці заходи спрямовані на підвищення інформаційної безпеки, захист національного інформаційного простору та інтеграцію України в світовий інформаційний простір.

У зовнішній політичній сфері головною метою національної політики безпеки є створення міжнародного оточення, що сприяє внутрішньому розвитку країни. Кінцевою метою цього є збереження миру та вирішення міжнародних проблем мирним шляхом. Одним з ключових елементів цієї політики є задоволення національних інтересів держави на глобальному, регіональному та субрегіональному рівнях.

На глобальному рівні це передбачає активну участь у міжнародній безпеці з урахуванням ролі та потенціалу держави. На регіональному рівні це забезпечення стабільності та безпеки України через участь у регіональних та міжнародних співтовариствах. На субрегіональному рівні це розвиток співробітництва з найближчими сусідами та організацію зон вільної торгівлі.

Для реалізації цієї політики держава використовує різноманітні засоби, включаючи політичні, економічні, правові, військові та організаційні, і забезпечує їхню координацію між органами влади.

Серед факторів, що ускладнюють цей процес, можна виокремити некомпетентність та корупцію в бюрократичному апараті, економічні диспропорції між регіонами, конфлікти між органами влади, недостатність кадрової політики, спекулятивне використання політичними лідерами конфліктних проблем та втручання з боку іноземних держав.

При формуванні державної політики забезпечення НБ важливо

враховувати різноманітні загрози та розробляти ефективні заходи для їх усунення або мінімізації

При формулюванні стратегії державної політики у сфері НБ, а також у вузькому розумінні як фундаментального документу у цьому контексті, необхідно враховувати складнощі у визначенні поняття НБ та різні підходи до розуміння сутності та мети відповідної концепції. Концепція національної безпеки може включати різні аспекти:

1. Сукупність ідей та уявлень щодо забезпечення національної безпеки.
2. Основні теоретичні принципи, що розкривають сутність національної безпеки в конкретних історичних умовах.
3. Науково обґрунтоване визначення цілей, завдань, принципів, методів, форм, структури та елементів, що складають концепцію.
4. Систему поглядів на вирішення проблеми формування концепції, а також сукупність понять і взаємозв'язків, що визначають основні напрямки розвитку та характеристики.

Для ефективного розроблення та впровадження концепції НБ велике значення мають теоретичні дослідження та накопичені знання в цій галузі. Багато вчених, як вітчизняних, так і закордонних, внесли свій внесок у розробку теорії та практики концепції НБ.

Україна прийняла першу Концепцію НБ у 1997 році, але на сьогоднішній день існує неоднозначність у розумінні цієї концепції та її практичній реалізації. Важливо, щоб концепція НБ відображала ключові ідеї та принципи політики НБ і стала фундаментальним документом для розробки Доктрини НБ.

ВИСНОВОК ЗА РОЗДІЛОМ 3

В умовах інформаційної війни та глобалізації інформаційний простір України потребує системного захисту від дезінформації та маніпуляцій. Законодавча, технологічна та громадська взаємодія є ключем до забезпечення інформаційної безпеки держави. Роль РНБО, Міністерства культури та інформаційної політики, а також інших органів влади в координації заходів і створенні ефективних стратегій для боротьби з інформаційними загрозами стає незаперечною. Успішна протидія дезінформації залежить від активної участі всіх секторів суспільства, тому важливо мати чітке планування і спільну відповідальність за безпеку на інформаційному фронті.

НБ України є комплексним і системним утворенням, яке відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності держави, захисту прав та свобод громадян, а також реалізації національних інтересів на міжнародній арені. Ось одні з основних аспектів системи НБ:

1. Цільова спрямованість: Головною метою системи НБ є гармонізація інтересів громадян, суспільства і держави, а також захист від внутрішніх та зовнішніх загроз. Це включає моніторинг, діагностику, виявлення, запобігання і нейтралізацію ризиків.

2. Організаційно-правове забезпечення: Система НБ включає два основних компоненти:

- Організаційно-правове та ресурсне забезпечення загальнодержавного механізму, що потребує координації між різними гілками влади.

- Спеціалізовані структури, такі як збройні сили та правоохоронні органи, які відіграють ключову роль у виконанні завдань безпеки.

3. Інституційна структура: До основних суб'єктів системи належать: Президент України, ВРУ, КМУ, РНБОУ, міністерства, Національний банк,

суди, прокуратура, місцеві органи влади, а також громадські організації та громадяни.

4. Аналіз проблем і викликів: Система, що будувалася на основі застарілих радянських моделей, виявилася недостатньо ефективною під час загострення відносин з росією. Основні проблеми включають недостатню підготовленість суб'єктів безпеки, застаріле законодавство, недостатнє фінансування, політичну нестабільність, корупцію та вплив іноземних спецслужб.

5. Необхідність реформування: Потрібно створити нову модель функціонування системи НБ з урахуванням сучасних викликів і загроз. Це передбачає комплексний підхід до розвитку системи, включаючи її гнучкість, адаптивність і здатність до швидкого реагування.

Для оцінки безпекового стану використовуються міжнародні індекси, такі як індекс глобальної безпеки (iSi), що враховує військові, політичні, економічні та екологічні фактори.

Також важливо врахувати що захист прав військовослужбовців та осіб, які постраждали від війни, є важливим аспектом гуманітарної діяльності та державної політики в сфері національної безпеки. Ці категорії осіб часто стикаються з особливими ризиками, які виникають у зв'язку з їх службою та досвідом участі в бойових діях. [60]

Третій розділ роботи фокусується на обороні держави в системі національної безпеки України. Проводиться детальний аналіз конституційних положень, що регулюють військову оборону, та вивчається правовий статус сил безпеки та оборони. Також визначається теоретико-правова характеристика національної (державної) безпеки як системного утворення.

1. Дослідження нормативно-правового забезпечення сил безпеки та оборони згідно з конституційними нормами.

2. Визначення правового статусу сил безпеки та оборони в контексті забезпечення національної безпеки.

3. Розгляд правового регулювання протидії дезінформації та інформаційній війні.

4. Оцінка ефективності заходів та законодавчих механізмів у цій сфері.

5. Розгляд теоретичних підходів до характеристики національної безпеки як системи.

6. Визначення ключових компонентів та їх взаємозв'язку у рамках системи національної (державної) безпеки.

Таким чином, система забезпечення НБ України повинна бути всебічно реформована, з акцентом на інтеграцію сучасних методів і технологій, підвищення професійного рівня суб'єктів безпеки та створення ефективного механізму реагування на загрози.

ВИСНОВКИ

Зростання загроз та нестабільність підкреслюють необхідність реформування системи національної та державної безпеки. Ці системи захищають ключові інтереси, права та свободи громадян, забезпечують стабільність і територіальну цілісність держави.[61]

Також треба врахувати що сьогодні інформація стала одним із найнебезпечніших видів зброї. Інформація має значний вплив на маси, тобто за умови вдалого маніпулювання свідомістю можна досягти практично будь-якої мети: знищити опонента, прибрати з дороги конкурентів чи розпалити війну. Руйнівна потужність інформаційнопсихологічного впливу в сучасних умовах настільки велика, що ставить під сумнів не лише незалежність переможеної держави, але і сам факт існування її народу як національної спільноти.[62]

Національна безпека є складною і багатогранною системою, яка має вирішальне значення для стабільності та розвитку держави. Вона включає різноманітні аспекти, такі як захист національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечення суверенітету та територіальної цілісності, а також збереження конституційного порядку.. Формування ефективної системи НБ та ДБ України пройшло через два основні етапи: до 2014 року, коли акцент був зроблений на імітацію радянських підходів, і після 2014 року, коли російська агресія змусила країну переосмислити свої підходи до безпеки. Під час російської агресії питання НБ набувають особливої актуальності для України. Ця агресія висвітлила низку критичних аспектів, які потребують негайного та ефективного вирішення, зокрема, зміцнення обороноздатності, захист суверенітету і територіальної цілісності, а також забезпечення стабільності в умовах постійних загроз.

Аналіз ситуації показує, що НБ є складним і багатогранним системним утворенням, яке охоплює захист національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. У випадку нашої держави, особливо важливою стає здатність держави до швидкого та ефективного реагування на зовнішні агресії, забезпечення суверенітету, територіальної цілісності і конституційного ладу.

Ефективна система НБ базується на чітко визначених об'єктах і суб'єктах безпеки, використанні різноманітних засобів та механізмів для захисту, а також на комплексному правовому регулюванні, що включає конституційні положення, законодавчі акти, міжнародні договори та відомчі нормативні акти.

Сучасна система НБ України включає активну участь громадянського суспільства, створення добровольчих формувань та місцевої самооборони. Це стало можливим завдяки переосмисленню ролі державних органів, військових структур та громадянського суспільства у забезпеченні безпеки. Важливою складовою цього процесу є перехід від авторитарних підходів до децентралізації в сфері НБ.

Структура НБ складається з кількох рівнів, від стратегічного до оперативного, що забезпечує всебічне планування, реалізацію і управління заходами безпеки. Основні функції системи включають попередження загроз, захист, управління кризовими ситуаціями та відновлення нормального функціонування після усунення загроз.

Принципи НБ, такі як законність, комплексність, пріоритет прав і свобод людини та міжнародне співробітництво, формують основу для ефективною та етичною реалізації політики в цій сфері. В умовах російської агресії особливу увагу слід приділяти принципу міжнародного співробітництва, оскільки підтримка міжнародної спільноти є критично важливою для забезпечення стабільності та безпеки України.

Конституція України та ключові законодавчі акти закріпили принципи НБ, визначивши ролі і відповідальність Президента, Сил безпеки та оборони, РНБОУ і КМУ. Це створило правову основу для ефективного управління та координації заходів з безпеки.

Аналіз співвідношення НБ та ДБ вказує на їх складну та багаторівневу взаємозалежність. Незважаючи на те, що ці дві концепції часто використовуються як синоніми, вони мають різні структури та охоплюють різні аспекти безпеки.

Проведений аналіз дозволяє визначити наступні положення щодо співвідношення НБ та ДБ:

1. *Заперечення тотожності*: НБ і ДБ не є тотожними поняттями через їх кількісно та якісно нерівну структуру.

2. *Послідовність досягнення мети*: НБ досягається через реалізацію завдань ДБ, що утворює логічний ланцюжок.

3. *Взаємозв'язок засобів забезпечення*: Способи забезпечення НБ та ДБ є взаємопов'язаними та взаємообумовленими.

Національна та державна безпека є взаємозалежними та взаємопов'язаними поняттями, які виконують важливу роль у забезпеченні стабільності, суверенітету та територіальної цілісності України як демократичної держави. Попри наявність певних відмінностей між цими концепціями, обидві вони орієнтовані на захист інтересів громадян, суспільства та держави від різноманітних загроз.

Для ефективного забезпечення національної та державної безпеки необхідна системна робота з реалізації конкретних завдань у сферах: воєнної, економічної, інформаційної, екологічної та кібернетичної безпеки. Такий підхід дозволить не лише ефективно відповідати на поточні виклики, але й гарантувати сталість та прогрес України на міжнародному рівні.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Розробка чітких законодавчих рамок: Необхідно уточнити ролі та повноваження кожного з органів влади в умовах кризових ситуацій, забезпечити законодавчу базу, яка б точно визначала механізми взаємодії між ними.

2. Інтеграція командних центрів: Створення єдиних координаційних командних центрів для спільних дій у кризових ситуаціях може підвищити ефективність реагування на загрози

3. Регулярні спільні навчання: Потрібно збільшити кількість спільних навчань, щоб відпрацьовувати механізми взаємодії між силами безпеки та оборони в кризових ситуаціях.

На основі цього можна підсумувати, що НБ і ДБ не є рівнозначними поняттями. ДБ є видовим поняттям у відношенні до родового поняття НБ. Таким чином, НБ включає в себе ДБ, а не навпаки.

Національна безпека включає захист суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, прав і свобод громадян від реальних та потенційних загроз як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Вона охоплює протидію загрозам у таких сферах, як військова, громадська, державна, економічна, інформаційна, екологічна безпека, кібербезпека та інші.

Державна безпека є частиною національної безпеки, основною метою якої є захист суверенітету, територіальної цілісності та демократичних основ держави від загроз невоєнного характеру, як внутрішнього, так і зовнішнього походження.

За умова російської агресії, коли питання НБ стають особливо актуальними, важливо чітко розрізнити і взаємо пов'язувати ці поняття. Це

дозволяє не лише краще зрозуміти структуру і завдання НБ, але й ефективніше реалізовувати заходи з її забезпечення. Міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ та інші, виявилися недостатньо ефективними (або неефективні взагалі) в контексті конфлікту в Україні, що вимагає їхнього реформування. Водночас, після війни можливе формування нових військових та політичних союзів, спрямованих на підвищення безпеки своїх учасників.

Таким чином, визнання НБ як родової категорії, яка включає ДБ як виду, є обґрунтованим і доцільним підходом. Це дає змогу більш ефективно досліджувати і реалізовувати політику в сфері НБ, враховуючи сучасні виклики та загрози, що стоять перед державою.

Успішне забезпечення НБ та ДБ залежить від послідовного виконання конкретних завдань і взаємозв'язаних методів реалізації цих завдань. Система забезпечення НБ включає концептуальні, організаційні та ресурсні аспекти, які необхідні для своєчасного і якісного формування стратегії та тактики дій. Принципи комплексності, законності, системності, адаптивності, реалістичності та здійсненності лежать в основі цієї системи.

Понятійний апарат досліджуваних питань потребує уточнення з метою уникнення термінологічних плутанин.

Необхідно розробити єдину концепцію, що враховуватиме як національні, так і державні аспекти безпеки, з акцентом на їхній взаємозв'язок.

Для ефективної роботи державних та суспільних інститутів вкрай необхідним є формування системи правового регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про національну безпеку України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018, № 31, ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. (дата звернення: 28.12.2024).
2. Смолянчук В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. Політичні дослідження / Political Studies. 2021. № 1. С. 163–186. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235548>. (дата звернення: 25.01.2025).
3. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. 772 с.
4. Косевцов В. О. Національна безпека України: теорія, реальність, прогноз. Київ : Центр міжнародної безпеки та стратегічних студій, 2000.
5. Павленко В. Зброя масового ураження в сучасному конфлікті: перестороги, загрози та попередження застосування // Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні: матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Київ, 14–15 березня 2024 року). – Київ: Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, 2024. – С. 316.
6. Мотайло О. В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека». Державний університет «Житомирська політехніка». URL: <http://ir.librarynmu.com/handle/123456789/4810> (дата звернення: 21.03.2024).
7. Жарий О. Види та цілі заходів адміністративного припинення правопорушень в діяльності Служби безпеки України. Публічне право. 2015. № 2. С. 109–116.

8. Капуловський А. В. Роль інституту звернень громадян у процесі забезпечення безпеки особистості. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 7. С. 160–164.
9. Чувакова О. Імідж України в сучасному світі: виклики та перспективи. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2011. Вип. 1. С. 262–270.
10. Чуваков О. А. Національна і державна безпека: співвідношення понять. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 193–196.
11. Завидняк І. І. Поняття та структура національної безпеки України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Вип. 48. С. 183–189.
12. Корж І. Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. *Правова інформатика*. 2012. № 4 (36). С. 69–75.
13. Williams P. D. (Ed.). *Security Studies: An Introduction*. Routledge, Великобританія, 2008.
14. Makinda S. M. *Sovereignty and Global Security. Dialogue in Security*. Sage Publications. 1998. Vol. 29(3). P. 281–292.
15. McSweeney B. *Security, Identity, and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge University Press, 1999.
16. Відділ безпеки людини, Управління ООН з координації гуманітарних справ. *Human Security in Theory and Practice*. OCHA Ukraine, 2020. URL: http://hdr.undp.org/en/media/HS_Handbook_2021.pdf. (дата звернення: 11.05.2024).
17. Musarrat J. *Governance Divide. Pakistan Horizon*. Pakistan Institute of International Relations, Karachi. 2003. Vol. 56, № 4.
18. Берес Л. Р. *Terrorism and Global Security: The Nuclear Threat*. Westview Press Inc., 1979.
19. Макінда С. М. *Суверенітет і глобальна безпека. Діалог з безпеки*. Sage Publications. 1998. Т. 29(3). С. 281–292.

20. Косевцов В. О. Національна безпека України: теорія, реальність, прогноз. Київ : Центр міжнародної безпеки та стратегічних студій, 2000 р.

21. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>. (дата звернення: 10.01.2025).

22. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія. Київ : Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2017.

23. Глобальна та національна безпека : підручник / авт. кол. : В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянчук та ін. / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.

24. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. Київ : НІСД, 2015. 58 с. URL: <http://www.niss.gov.ua>. (дата звернення: 24.08.2024).

25. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України : навч. посіб. : у 2 ч. : Ч. I / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін. ; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 304 с.

26. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 43 с.

27. Рябовол Л. Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття та ступеня обмежень в умовах глобалізації. Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 3 (43). С. 262–266.

28. Конституція України : Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.03.2024).
29. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
30. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/975-15>. (дата звернення: 01.09.2024).
31. Про організацію оборонного планування : Закон України від 18.11.2004 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2198-15>. (дата звернення: 18.03.2024).
32. Чорний В. С. Військова організація України: становлення та перспективи розвитку : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2009. 368 с.
33. Степико М. Т. Українська ідентичність у глобалізованому світі : монографія. Харків : Майдан, 2020. 258 с.
34. Державна програма співробітництва України з НАТО на період до 2001 року : Указ Президента України від 04.11.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209/98#Text>. (дата звернення: 21.03.2024).
35. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/19521.html>. (дата звернення: 21.03.2024).
36. Вища атестаційна комісія України, наказ № 73 від 14 лютого 2006 року.
37. Шмаков О. М. Сили охорони правопорядку в службово-бойовій діяльності силових структур. Честь і закон. 2013. № 2. С. 27–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chiz_2013_2_7. (дата звернення: 28.03.2024).
38. Лазутко В. І. Сили охорони правопорядку: проблемні питання визначення та характеристики. Форум права. 2012. № 3. С. 357–363.

39. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>. (дата звернення: 21.03.2024).

40. Богданович В. Ю., Свида І. Ю., Скулиш Є. Д. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України : монографія: у 7 т. Т. 4: Воєнна безпека держави і шляхи її забезпечення / за заг. ред. Є. Д. Скулиша. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБУ, 2012. 464 с.

41. Воєнна безпека як категорія воєнної науки та складова національної безпеки України / В. П. Шкідченко, В. Д. Кохно // Наука і оборона. 2000. № 2. С. 3–7.

42. Погібко О. І. Нормативно-правові питання розвитку системи забезпечення воєнної безпеки – складової національної безпеки і оборони України. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1463/23/>.(дата звернення: 11.01.2025).

43. Сокурєнко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 574 с.

44. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. (дата звернення: 21.03.2024).

45. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021/conv#Text>. (дата звернення: 21.03.2024).

46. Пашинський В. Й. Військово-адміністративне право в системі сучасного адміністративного права. Адміністративне право і процес. 2017. № 2 (20). С. 40–48.

47. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 36 с.

48. Військове право : підручник / за ред. І. М. Коропатніка, І. М. Шопіної. Київ : Алерта, 2019. 648 с.

49. Військове право : підручник / кол. авторів; за заг. ред. А. М. Колодія, О. В. Кривенка, В. Й. Пашинського. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. 392 с.

50. Макаров В. М. Консциентальна війна: міф чи реальність? Наука і військова безпека. 2003. № 2. С. 18–22.

51. Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». Т. 7, № 2, 2020. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal_paper/2020/sep/22118/10.pdf. (дата звернення: 05.05.2024).

52. Матула М. М. Феномен інформаційного тероризму як загрози національній та міжнародній безпеці / М. М. Матула // Науковий блог НАУ «Острозька Академія». URL: <http://naub.oa.edu.ua/2014/fenomeninformatsijnohoteroryzmu-yakzahrozy-natsionalnij-ta-mizhnarodnij-bezpetsi/> (дата звернення: 05.05.2024).

53. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 01.05.2024).

54. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

55. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.03.2024).

56. Індекс безпеки в Україні. URL: <https://eba.com.ua/indeks-bezpeky-v-ukrayini/>.(дата звернення: 21.03.2024).

57. Павленко Владислав. Проблеми правового забезпечення ефективності військових формувань і правоохоронних органів у сфері державної безпеки під час дії воєнного стану // Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2024 року, Київський інститут Національної гвардії України). – Київ: КІНГУ, 2024. – С. 413.

58. Павленко Владислав. Законодавчі та правові механізми забезпечення кібербезпеки та військової юстиції в умовах гібридних загроз // Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2024 року, Київський інститут Національної гвардії України). – Київ: КІНГУ, 2024. – С. 409.

59. Павленко В.Ю. Стратегічні виклики та перспективи національної безпеки: пошук ефективних рішень у сфері захисту національних інтересів // Актуальні питання забезпечення безпекового середовища в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2024 року, Державний науково-дослідний інститут МВС України). – Київ: ДНДІ МВС України, 2024. – С. 226.

60. Павленко В. Соціальний захист населення та військовослужбовців під час дії правового режиму воєнного стану // Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень. Програма міжнародної наукової конференції (Київ, 23 квітня 2024 р.). Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024

61. Павленко В. Ю. Теоретико-правовий аналіз забезпечення національної (державної) безпеки // Сучасні наукові тенденції в роботах молодих вчених: матеріали II науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2024 р.). Київ: Київський інститут Національної гвардії України, 2024. С. 122.

62. Павленко В. Ю. Протидія дезінформації в професійній мовній комунікації в умовах інформаційної війни // Проблеми ефективності професійної мовної комунікації в умовах інформаційної агресії: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Київ, 26 квітня 2024 р.). Київ: Київський інститут Національної гвардії України, 2024. С. 105.